

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2023 (Nisan/April)

**Hacı Mehmet Necip Efendi'nin A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Hucurât
Tefsirinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi**

*Transcriptional Text and Evaluation of Haji Mehmet Nejip Efendi's al-Tafsîr of A'zamü't-
Ta'zîmât fî Tafsîr al-Sûrat al-Hujurât*

Nurullah DENİZER

Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı

Associate professor, Usak University, Faculty of Islamic Sciences

Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir

Uşak, Türkiye

nurullah.denizer@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4731-6585>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 20/01/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 20/03/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2023

Atıf / Citation: Deniz, Nurullah. "Hacı Mehmet Necip Efendi'nin A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Hucurât Tefsirinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Nisan/April, 2023), 43-74.

<https://doi.org/10.31121/tader.1239754>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

Kur'ân'ı anlama ve hayata geçirme faaliyeti ilk dönemde anlama ve uygulama olarak müslümanlar arasında cereyan etmiş, ilerleyen dönemde Kur'ân âyetlerinin kast ettiği manalar ve bunların yorumlarına dair anlayış ve bilgi birikimi yazıya aktarılmıştır. Zamanla yaygınlaşan ve sistemleşen bu birikim tefsir ilmi olarak adlandırılmıştır. Geçmişten günümüze tefsir ilmine dair yapılan çalışmalar neticesinde elimizde son derece büyük bir külliyat bulunmaktadır ve bu alana dair çalışmalar günümüzde de tüm yoğunluğuyla devam etmektedir. İslam'ın farklı coğrafyalarda ve bu coğrafyada yaşayan farklı kültürlerden insanlar arasında yayılmaya başlaması tefsir ilmini de etkilemiştir. Farklı kültürlere ve farklı bilgi birikimlerine sahip müslümanların Kur'ân'a yaklaşımları, onu algılamaları ve açıklamaları da farklı olmuş ve böylece âyetlerin ifade ettiği anlamlar farklı açılımlar kazanmıştır. On dört asrı aşkın bir süreç içerisinde oluşan bu tefsir birikimi, günümüz tefsir çalışmaları açısından da son derece önemlidir. Nitekim geçmişte Kur'ân'ın hangi dönemde, hangi şartlar altındaki müslümanlar tarafından nasıl anlaşıldığını ve onların kendi dönemlerindeki problemlere Kur'ân'dan nasıl cevaplar bulduklarını bilmek, günümüzde Kur'ân'ın anlaşılmasına ışık tutan önemli bir konumdur. İslam tarihinin neredeyse yarısına tekabül eden yaklaşık altı yüzyıllık bir dönemde geniş bir coğrafyada hüküm süren ve bu süreçte müslümanların en büyük gücünü temsil eden Osmanlı Devleti döneminde de tefsir ilmine dair pek çok eser telif edilmiştir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşamış olan Osmanlı âlimi ve müderrisi Sivaslı Hacı Mehmet Necip Efendi'nin (ö. 1347/1929) hayatı ve eserlerine yer verildikten sonra kendisinin kaleme aldığı A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsîr-i Süretü'l-Hucurât adlı tefsîrinin yazma nüshasının latin harflerine aktarımı yapılacak ve sonuç bölümünde eserle ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır. Mehmet Necip Efendi hakkında yapılan çalışmalarda ve kendisinden bahsedilen birtakım eserlerde bu çalışmaya konu olan tefsirden hiç bahsedilmemiş olması, makalenin özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Mehmet Necip Efendi, el-Hucurât Sûresi, Çeviri.

Abstract

The activity of understanding and implementing the Qur'ân took place among Muslims in the first period as understanding and application. In the next period, the meanings of the verses of the Qur'ân and their understanding and knowledge about their interpretations were written down. This experience, which became widespread and systematized over time, was called the science of tafsîr. As a result of the studies on the science of tafsîr from the past to the present, we have an extremely large corpus. The spread of Islam in different geographies and among people from different cultures living in this geography also affected the science of tafsîr. Perceptions and explanations of the Qur'ân by Muslims with different cultures and different knowledge have also been different. Thus, the meanings of the verses gained different expansions. This literature of tafsîr, which has been formed over a period of more than fourteen centuries, is also extremely important for today's tafsîr studies. As a matter of fact, knowing how the Qur'ân was understood by Muslims in what period and under what conditions in the past and how they found answers to the problems of their own time from the Qur'ân is an important factor that sheds light on the understanding of the Qur'ân today. Many works on the science of tafsîr were also written in the period of the Ottoman Empire, which ruled a wide geography in a period of approximately six centuries, which corresponds to almost half of the Islamic history, and represented the greatest power of the Muslims in this process. In this study, the life and works of Ottoman scholar and professor Hacı Mehmet Nejîp Efendi (d. 1347/1929), who lived in the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Turkish Republic, will be included. Afterwards, the manuscript copy of the tafsîr named A'zamü't-Ta'zîmât fî Tafsîr al-Sûrat al-Hujurât, which he wrote, will be transferred to Latin letters and in the conclusion part, evaluations about the work will be made. The fact that the tafsîr that is the subject of this study has never been mentioned in the studies about Mehmet Nejîp Efendi and in some works mentioned about him, reveals the originality of the article.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Mehmet Nejîp Efendi, Sûrah al-Hujurât, Transcription.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması ve yorumlanması üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı, vahyin Hz. Peygamber'e indirilmeye başladığı an olarak kabul edilebilir. Diğer bir deyişle Hz. Peygamber'in kendisine inzâl olunan âyetleri nübüvvet görevinin gereği olarak insanla-

ra tebliğ ve gerektiği yerde tebyîn etmesini, aynı zamanda âyetlerdeki muhtevanın gerektirdiklerini kendi yaşantısında uygulayarak örnek olmasını Kur'ân tefsirinin ilk örnekleri olarak değerlendirmek mümkündür. Kur'ân'ı anlama ve yaşama faaliyeti ilk dönemde anlama ve uygulama olarak müslümanlar arasında cereyan etmiş, ilerleyen dönemde Kur'ân âyetlerinin kast ettiği manalar ve bunların yorumlarına dair anlayış ve bilgi birikimi yazıya aktarılmıştır. Zamanla yaygınlaşan ve sistemleşen bu birikim tefsir ilmi olarak adlandırılmıştır. Geçmişten günümüze tefsir ilmine dair yapılan çalışmalar neticesinde elimizde son derece büyük bir külliyat bulunmaktadır ve bu alana dair çalışmalar günümüzde de tüm yoğunluğuyla devam etmektedir.

İslam'ın farklı coğrafyalarda ve bu coğrafyada yaşayan farklı kültürlerden insanlar arasında yayılmaya başlaması tefsir ilmini de etkilemiştir. Farklı kültürlere ve farklı bilgi birikimlerine sahip müslümanların Kur'ân'a yaklaşımları, onu algılamaları ve açıklamaları da farklı olmuş ve böylece âyetlerin ifade ettiği anlamlar farklı açılımlar kazanmıştır. Benzer bir durum, yaşanan dönemin şartlarının farklılaşması hususunda da karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki her dönemin şartları, soru ve sorunları birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bu farklı şartlar içerisinde ortaya çıkan farklı soru ve sorunların çözümüne yönelik olarak Kur'ân'a başvurulduğunda ondan alınacak cevaplar da farklılık arz edebilecektir. Velhâsıl farklı çağlarda ve farklı coğrafyalarda Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik olarak yapılan çalışmaların birbirlerinden bazı hususlarda farklılık arz etmesi son derece olağandır. On dört asrı aşkın bir süreç içerisinde oluşan bu tefsir birikimi, günümüz tefsir çalışmaları açısından da son derece önemlidir. Geçmişte Kur'ân'ın hangi dönemde, hangi şartlar altındaki müslümanlar tarafından nasıl anlaşıldığını ve onların kendi dönemlerindeki problemlere Kur'ân'dan nasıl cevaplar bulduklarını bilmek, Kur'ân'ın günümüzde anlaşılmasına ışık tutan önemli bir konumdur. Bununla birlikte şunu da belirtmek gerekir ki yalnızca geçmişte yapılan çalışmaları ve geçmiş müslümanların Kur'ân anlayışlarını nakletmek Kur'ân'ı anlamış ve anlatmış olmak anlamına gelmemektedir. Tefsir dinamik bir ilimdir ve maksadı da Kur'ân'ın her çağdaki ve coğrafyadaki insana hitabını ortaya koyabilmektir. Dolayısıyla geçmiş tefsir külliyatından faydalanarak, bununla birlikte Kur'ân'ı güncelle de ilişkilendirerek, mevcut sosyo-kültürel çevrenin soru ve sorunlarını gözeterek yapılacak bir tefsir faaliyeti Kur'ân'ı anlama ve günümüzün insanına anlatma hususunda istenilen seviyeye daha yaklaşmış olacaktır.

İslam tarihinin neredeyse yarısına tekabül eden yaklaşık altı yüzyıllık bir dönemde geniş bir coğrafyada hüküm süren ve bu süreçte müslümanların en büyük gücünü temsil eden Osmanlı Devleti bu gücü sadece siyaset ve ekonomi ile değil aynı zamanda ilmî faaliyetlere verdiği önemle sağlamıştır. Bu dönemde tefsir ilmine dair de pek çok eser telif edilmiştir. Bu çalışmalar içerisinde Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) *Gâyetü'l-emânî fî tefsiri'l-keîmî'r-rabbânî*'si, Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-'akli's-selîm*'i ve İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Rûhu'l-Beyân*'ı gibi şöhret bulmuş, şerhleri yapılmış ve akademik çalışmalara konu olmuş tefsirlerin yanı sıra halen daha kütüphanelerde ve bazı özel koleksiyonlarda gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen gerek tam bir tefsir mahiyeti arz eden gerekse müstakil olarak sûreler üzerine yapılmış tefsir çalışmaları da bulunmaktadır.

Osmanlı dönemi tefsir çalışmalarında özgün eserler üretilmediği, bu dönemde tefsirle ilgili olarak daha çok şerh, haşiye ve haşiyeye haşiye türünde çalışmalar yapıldığı şeklindeki önyargılar yersizdir.¹ Şöyle ki önceki dönemlerde telif edilmiş tefsirlere dair yapılan şerh ve hâşiyeler de müelliflerinin kendi yaklaşımlarını yansıtması bakımından kendilerine has bir özgünlük barındırmaktadır. Bu nedenle gerek telif eser gerekse şerh veya hâşiye olsun kaleme alınan her eser farklı oranlarda da olsa özgündür ve değerlidir.

Tefsir geleneğinde telif edilen eserler muhtevaları açısından çeşitlilik arz etmektedir. Genel olarak tefsir çalışmalarını Fâtiha Sûresi'nden başlayarak Nâs Sûresine'nde biten tamamlanmış tefsirler, çeşitli sebeplerden ötürü nihâyete ermemiş ve yarım kalmış nâtamam tefsirler, cüz tefsirleri, sûre tefsirleri ve âyet tefsirleri olarak sınıflandırmak mümkündür. Ayrıca bunlara konulu tefsir çalışmaları da ilave edilebilir. Çalışmamızda ele aldığımız eser, sûre tefsiri kapsamına girmektedir.

Bu çalışmada 19. yüzyılın son, 20. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Osmanlı âlimi ve müderrisi Sivaslı Mehmet Necip Efendi'nin (ö. 1347/1929) hayatı ve eserlerine yer verildikten sonra kendisinin kaleme aldığı *A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Hucurât* adlı tefsirinin yazma nüshasının latin harflerine aktarımı yapılacak ve sonuç bölümünde eserle ilgili değerlendimelerde bulunulacaktır. Mehmet Necip Efendi hakkında yapılan çalışmalarda yahut kendisinden bahsedilen birtakım eserlerde bu çalışmaya konu olan tefsirden hiç bahsedilmemiş olması, makalenin özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

1. Araştırmanın Yöntemi

Doküman analizi yöntemi ile hazırlanan bu makale nitel bir çalışma özelliği taşımaktadır. Çalışmaya esas olan kaynak eser, Sivaslı Hacı Mehmet Necip Efendi'nin *A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Hucurât* isimli yazma tefsiridir. Bu çalışmada söz konusu tefsirin, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde 006462 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüshası ele alınmıştır. Eserin başka bir nüshası tespit edilememiştir. Bu nedenle yalnızca mezkûr nüsha incelenmiştir.

2. Hacı Mehmet Necip Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

Mehmet Necip Efendi 1280/1864 yılında Sivas'ta Kuvukçuzâde Ahmet Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Annesi hakkında kaynaklarda bir kayıt bulunmamaktadır.² İstanbul Müftülüğü meşihat arşivinde bulunan Mehmet Necip Efendi'ye ait 3615 numaralı dosyadan anlaşıldığına göre hanımının ismi Feriha, kızlarının isimleri ise Ayşe ve Naciye'dir.³

Mehmet Necip Efendi Sivas'ta sibyan mektebini bitirdikten sonra 1882 yılında rüşdiye mektebini tamamlamış, bir müddet Şemsiyye Medresesi'nde Arapça tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek 1893 yılında icâzetname almaya hak kazanmıştır.

¹ Mustafa Öztürk, *Osmanlı Tefsir Mirası* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 13.

² Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996), 3/250.

³ Cenan Gürbüz, *İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivinde Sivas Başlığı Altında Bulunan Sicil Dosyaları* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 319.

Necip Efendi 1884 yılında Sivas ili a'şâr nezâreti tahrîrât mukayyitliğine atanmış, bu görevin 1886 yılında kaldırılması sebebiyle bir müddet açıkta kalmış ancak kısa bir süre sonra a'şâr kâtipliği refakatine nakledilmiştir. 1895 yılında Dersaadet Mahkeme-i Temyîz Hukuk Kalemi memurluğuna, 1897'de Beşiktaş Rüştîyesi İmlâ Muallimliği Türkçe Kırâat Muallimliği görevine atanmış, 1900 yılında Bâyezid Dersiâmı olarak derslere katılmış, 1909'da ise Mercan Lisesi Arapça muallimliğine tayin edilmiştir. Bu görevi 1913 yılında ulûm-i dîniyye muallimliği olarak değiştirilmiştir. 1917'de de Sahn Medresesi tefsir müderrisliği görevi de kendisine tevdi edilmiştir. 1918 yılında Süleymaniye Medresesi müdürlüğüne atanan Mehmet Necip Efendi 1919 yılında Vefa Sultanisi muallimliğine nakledilmiştir. 1922 yılında Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiyye azalığına getirilmiş olan Mehmet Necip Efendi meşihat kadrosunun tasfiye edilmesi ve medreselerin kapatılmasıyla birlikte açıkta kalmıştır.⁴ Ayrıca huzur derslerine⁵ 1334/1915-16 ile 1341/1922-1923 yılları arasında muhatap 1341/1922-23 yılında ise beşinci dersin mukarriri olarak iştirak etmiştir.⁶ 1929 yılında vefat eden Mehmet Necip Efendi'nin kabrinin nerede olduğuna dair bir bilgi tespit edilememiştir.

Mehmet Necip Efendi'nin dini ilimlere dair olan yetkinliği verdiği eserlerden anlaşıl-
maktadır. Telif ettiği eserlerin içeriği genel olarak incelendiğinde onun bu eserleri, içerisinde yaşadığı toplumda gördüğü birtakım eksiklikleri tespit etme ve giderme maksadıyla kaleme aldığı intibası oluşmaktadır.⁷ Nitekim sonuç bölümünde, bu çalışmaya konu olan tefsirin içeriğine dair bizim kanaatimizin de bu tespite muvâfik olduğu görülecektir.

Mehmet Necip Efendi'nin günümüze ulaşan eserleri şunlardır:

- *Esbâb-ı se'âdet*: 1327/1906 yılında Mahmud Bey Matbaası'nda basılan bu eser ekseriyetle idareciler, toplum düzeni, dinin aslına sarılma, eşitlik, kardeşlik ve dayanışma gibi sosyal ve toplumsal konulara temas eden 41 hadisin Arapça metni, tercümesi ve kısa açıklamalarını içermektedir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Tahir Ağa Tekkesi bölümünde 567 numarada kayıtlıdır.

- *İrşâd*: Müellifin giriş bölümünde, yoğunlaşan misyonerlik faaliyetlerine ve misyonerlerin İslam'ı karalamaya yönelik yapmış olduğu birtakım yayınlardaki iddialara karşı Kur'ân'dan delil gösterme maksadıyla yazdığını zikrettiği bu eser 1329/1908 yılında Ahmed Kâmil Matbaası'nda basılmıştır.

- *Kitâbü'l-hacc*: 1329/1908 yılında Ahmed Kâmil Matbaası'nda basılan bu eserde müellif yoğunlukla Hanefî ulemâsının görüşlerinden yararlanarak hac ibadetinin fikhî yönünü ele almıştır.

⁴ Fatih Çınar, *Sivaslı Hacı Mehmet Necip Efendi Hayatı Eserleri ve Bazı Düşünceleri* (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019), 21-22; Mustafa Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2002), 79-80.

⁵ bk. Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/441-444.

⁶ Ebü'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, nşr. İsmet Sungurbey (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966), 2-3/178-179.

⁷ Çınar, *Sivaslı Hacı Mehmet Necip Efendi Hayatı Eserleri ve Bazı Düşünceleri*, 22.

- *İkâz*: 1334/1913 yılında Kanaat Matbaası'nda basılan bu eser müellif tarafından ders verdiği lisede okutulmak üzere kaleme alınmıştır. Dinin ve peygamberlerin gönderiliş gayeleri, dinin dünyaya bakışı gibi konulardan bahsedilen eserde bazı Kur'ân kavramlarına ve kıssalarına da yer verilmiştir.

- *Kenzü'l-ferâid fi mesâ'ili'l-'akâid*: 1335/1914'te Kanaat Matbaası'nda basılan bu eser isminden de anlaşılacağı gibi itikadi konuları ele almaktadır. Müellif eserde Ehl-i Sünnet ekolünün faziletlerinden bahsettikten sonra peygamberlere iman, fetret ehlinin itikadî açıdan durumu, mümin, kâfir, münâfık, madde, tabiat, kuvve-i esîr, ictihad, müctehid, amelin imandan bir cüz olup olmaması, mucize, Allah'ın cüziyyâtı ve külliyyâtı bilmesi gibi kelâm ilminin alanına giren bazı konulara dair görüşlerini beyân etmiştir.⁸

3. Hacı Mehmet Necip Efendi'nin A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Ḥucurât Tefsirinin Tanıtımı

3.1. Eserin Fizikî Özellikleri ve Muhtevası

Eser krem rengi filigransız kâğıda yazılmıştır ve 1+33 varaktan oluşmaktadır. Eserin yazılmış olduğu varakların dış ölçüsü 240x200mm, metin ölçüleri ise 190x140mm'dir. Varaklardaki satır sayıları 14-18 arasında değişkenlik göstermektedir. Rik'a hattı ile kaleme alınmış eser siyah mürekkeple yazılmıştır. Bununla birlikte bilhassa bazı âyetlerin yazımındaki imlâ hataları düzeltilirken kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Günümüzdeki yazım tarzına benzer bir şekilde bazı yerlerde metin içinde sayılar verilerek sayfa altında açıklamalarda bulunmuş veya bazı âyet ve hadisler referans gösterilmiştir. Katalog taraması yapılabilen kütüphanelerde başka bir nüshasına rastlanılmayan eserin müellif hattı olduğu düşünülmektedir. 1a varağında eserin basılması ve yayınlanması hususunda herhangi bir mani bulunmadığına dair 19 Teşrîn-i evvel 1338/19 Ekim 1922 tarihli bir kayıt ve bu kaydın altında Tedkîk-i Meşâfih ve Mü'ellesât-ı Şer'iyeye Meclisi'ne ait bir mühür bulunmaktadır. Eser el-Ḥucurât Sûresi 11. âyetin tefsirinden başlayıp sûrenin son âyeti olan 18. âyetin tefsiri ile sona ermektedir. Eserin 1a varağında bulunan mezkûr kayıta tefsirin bu kısmının ikinci forma olduğu kaydı, sûrenin ilk 11 âyetinin tefsirini içeren bir forma daha olduğuna delâlet etmektedir. Ancak bu formaya dair herhangi bir kayıt tespit edilememiştir.

3.2. Dil ve Üslûp

Eser Türkçe yazılmıştır. Bununla birlikte yazılmış olduğu dönemde kullanılan gerek ilmî gerekse konuşma diline uygunluk gösterecek şekilde içerisinde yer yer Arapça terimler ve ifadeler kullanılmıştır. Sade ve kolay anlaşılır bir anlatım üslûbuna sahip olan eserin, bilhassa halka yönelik olarak kaleme alındığı düşünülmektedir.

3.3. Yöntem ve Kaynaklar

Mehmet Necip Efendi'nin bu eserdeki en önemli kaynakları Kur'ân ve sünnettir. Açıklamalarını yaparken yer yer konuyla ilgili başka âyetlere işaret etmiş ve Hz. Peygamber'in hadislerinden yararlanmışır. Kullandığı hadislerin kaynakları, metin içerisinde geçtiği yerler-

⁸ Çınar, Sivaslı Hacı Mehmet Necip Efendi Hayatı Eserleri ve Bazı Düşünceleri, 22-28.

de dipnotta belirtilmiştir. Bu kaynaklar değerlendirildiğinde müellifin ekseriyetle Kütüb-ü Sitte'de yer alan hadisleri kullanmakla birlikte Kütüb-ü Tis'a dışında kalan hadis kaynaklarından da yararlandığı ve hatta mevzû' hadis kaynaklarında yer alan bazı rivayetleri de zikrettiği görülmektedir.

Müellif tefsir içerisinde yararlandığı herhangi bir kaynağa atıfta bulunmamıştır. Üç yerde Ni'metullâh b. Mahmûd en-Nahcuvânî'nin (ö. 920/1514 [?]) *el-Fevâtîhu 'l-ilâhiyye ve 'l-mefâtîhu 'l-ğaybiyye el-mûdîhatü li 'l-kelimi 'l-Ḳur'âniyye ve 'l-hikemi 'l-furkâniyye* isimli tefsirinden eser sahibinin ismini zikretmeden bire bir alıntılar yapmıştır. Bu yerlerde önce yapmış olduğu alıntının tercümesini vermiş, akabinde kendi açıklamaları ile tefsire devam etmiştir.

4. el-Ḥucurât Sûresi ve A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Ḥucurât'ın Çeviri Yazılı Metni

4.1. el-Ḥucurât Sûresi

el-Ḥucurât Sûresi, âlimlerin çoğunluğunun ittifakıyla Medine döneminde nâzil olduğu kabul edilen ve on sekiz âyetten oluşan bir sûredir. Tabersî'nin (ö. 548/1154) on üçüncü âyetin Mekke'de nâzil olduğuna dair zikrettiği haber⁹ makbul karşılanmamış, bu âyetin Mekki kabul edilmesinin sûrenin iç bütünlüğünü zedeleyeceği ifade edilmiştir.¹⁰

Muhtevasında birtakım âdâb-ı muâşeret kuralları, yapılması tavsiye edilen ahlâkî ve erdemli davranışlar ile sakınılması gereken kötü davranışları barındıran ve bu yönüyle adeta toplumsal yaşamın düzeninin sağlanmasına yönelik temel ilkeleri özetleyen sûre üç bölüm halinde ele alınabilir.

Birinci bölümde (âyet 1-5) Resûlullah'ın önüne geçmemek, onun huzurunda ses yükseltmemek ve evinin önüne gelerek yüksek sesle ona seslenmemek gerektiğine işaret edilerek Hz. Peygamber'e nasıl yaklaşmaları ve hitap etmeleri gerektiği hususunda müslümanlar uyarılmıştır. İkinci bölüm (âyet 6-10) müslümanlara toplumsal hayatta gözetmeleri gereken birtakım tavsiyeler verir. Buna göre fâsık olduğu bilinen kimselerin getirdiği haberler araştırılıp doğrulanmadan bu haberlere itibar edilmemeli, gerek birey gerekse gruplar olarak anlaşmazlık içinde olan ve savaşı müslümanların araları adaletle düzeltilmelidir. Zira müminler kardeşler ve kardeşlerin aralarının düzeltilmesi gerekmektedir. Üçüncü bölüm (âyet 11-18) ise bazı kötü huy ve davranışlara işaret etmekte ve müslümanları bunlardan sakındırmaktadır. Bu meyanda müslümanlar birbirleri ile alay etmekten ve birbirlerine çirkin lakaplar takmaktan men edilmiş, kesin olmayan ve zanna dayanan bilgilere itibar edilmemesi, başkalarının gizli hallerinin araştırılması ve insanlar hakkında gıybetle bulunulması yasaklanmıştır. Bu hususlar zikredildikten sonra tüm insanların eşit olduğu vurgulanarak Allah katında üstün olan kimse- nin, ancak O'na karşı takvalı olan kimse olduğu bildirilmiş, mümin olmakla müslüman olmanın aynı şey olmadığı ifade edilerek mümin olabilmenin şartı, şüpheden arındırılmış bir imana

⁹ Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fî tefsiri'l-Ḳur'ân* (Beirut: Dâru'l-Murteâ, 2006), 9/164.

¹⁰ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Ḳur'âni 'l-'azîm ve 's-seb'i'l-me'ânî* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.), 26/131.

sahip olarak bu imanın gereği olan amellerin yapılması olarak zikredilmiştir.¹¹ Bunun akabinde herhangi bir menfaat elde etme maksadıyla müslüman olup bu durumu Hz. Peygamber'i ve müminleri minnet altında bırakmak için kullananlar eleştirilerek Allah'a dinini öğretmenin yanlışlığı vurgulanmıştır. Sûre, yerin ve göklerin bilinmeyen her yönünü ve insanların yapmış olduğu tüm davranışları Allah'ın bildiğini ve gördüğünü haber veren âyetle sona ermektedir.

el-Hucurât Sûresi geçmişten günümüze müstakil tefsir çalışmalarına ve akademik tezlere de konu olmuştur.¹²

4.2. Metnin Oluşturulmasında Takip Edilen Yöntem

Metnin çeviri yazısı yapılırken;

- İsnad Atıf Sistemi Çeviriyazı Alfabeti kullanılmıştır.¹³
- Varak numaraları, varakın başladığı yerde köşeli parantez/[] içerisinde ve koyu olarak gösterilmiştir. ([50], [51], [52])
- Metinde dipnot olarak verilen kısımlar yine dipnotta ve köşeli parantez/[] içerisinde verilmiştir.
- Günümüz dilinde güncel olarak kullanılan kelimeler çeviri yazı alfabesi ile değil günümüzde kullanıldığı haliyle yazılmıştır. (İder-eder, olundî-olundu, bûlunûr-bulunur; île-ile, yokdır-yoktur; îcûn-için, bûyurdî-buyurdu)
- Tam bir cümle oluşturan Arapça ifadeler Arapça olarak, bu özelliği taşımayan Arapça kısımlar çeviri yazı alfabesi ile yazılmıştır.
- Metinde kullanılan tenvin işaretleri üst simge şeklinde yazılmıştır. (Binâ^{en} aleyh, te'yîd^{en}, ta'lik^{an})
- Kendisinden önceki kelimeyle bitişik yazılmış olan dahi, bile anlamındaki -de ekleri günümüz imlâsına uygun olarak ayrı yazılmıştır.
- Metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak için metin paragraflara ayrılmış ve gerekli görülen yerlere noktalama işaretleri konulmuştur.
- Başlıklardaki parantez, tırnak ve tire işaretlerinin kullanımında yazma metindeki kullanım esas alınmıştır.
- Özel isimler büyük harf ile başlatılmış ve bunlara gelen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır.
- Okunamayan bazı kısımların yerine yazmadaki orijinal hattın görseli konulmuştur.

¹¹ Konu ile ilgili olarak bk. Nurullah Denizer, "Kur'ân'da Dînî Şüpheler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 63-99; Nazım Bayrakdar vd., *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Dinsel Şüpheler Problemi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017), 22-23, 48-49.

¹² İlhami Günay, *Başlangıcından Günümüze Kur'ân'ın Türkçe Tefsiri ve Tercümesi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 169, 241, 329, 332, 345.

¹³ <https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/akademik-yazim/25-ceviri-yazi-alfabeti-transkripsiyon/>

4.3 Hacı Mehmet Necip Efendi'nin A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Ḥucurât Tefsirinin Çeviri Yazılı Metni

[1a]

İş bu tefsîr-i şerîfin ellinci şahîfesinden seksen ikinci şahîfesine kadar
otuz üç şahîfeden 'ibâret olan ikinci formanın daḥî icrâ edilen
taşhîhât dâ'iresinden tab' ve neşrinde maḥzûr olmadığı
19 Teşrîn-i Evvel 1338

“A'zamü't-ta'zîmât fî tefsîri sûreti'l-Ḥucurât”

Sâhib-i eser

Bâyezîd Câmi'-i Şerîfi muḥayyer ders-i 'âmlarından ve Medresetü'l-İrşâd'ın tefsîr-i şerîf mü-
derrislerinden Hâcî Necîb

[50] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا

مِنْهُمْ

Ey ehl-i îmân; ricâl ve nisâdan biri, birinizi suḥre etmesin. Zîrâ kâhî olur ki suḥre olu-
nan 'indallahi suḥre edenden hayırlı olur. Yani ricâlden bir cemâ'at diğerk ricâli istiḥkâr ve
istiḥfâf edip layık olduğu dereceden isḫât etmesin. Olur ki istiḥkâr ve istiḥzâ ettikleri kimseler
'indallahi kendilerinden hayırlı ve şerefli dir. Keza nisâ-'i mü'minât kendilerinden nisâ-'i
uḥrâyı istiḥzâ ve suḥriyyete almasın. Olur ki istiḥzâ ettikleri cemâ'at-i nisâ 'indallahi hayırlı
ve makbuldürler. Ḥulâsa akıbet ve ḥavâtim; insanlar için malum olmadığımız bu gibi şeyler-
den tevakkî etmek mü'min için lazım ve mühim bir vazifedir. Binâ^{en} aleyh insanlar eşḫâş
i'tibariyle muḥakḳar olmayıp ef'âliyle mes'ul . Ma'a mâ fiḥ mü'minler için bir ferdi
veya bir cemaati istiḥzâ; katiyen câiz ve lâıyk değildir. Âyet-i celîlede bir cemaatin, cemaat-i
uḥrâyı suḥriyyete almaktan men' ve nehy buyurulması efrâd veya iki kimse arasında suḥriyyetin
haram ve memnû' olmaması için değil belki vâki'i beyan içindir. Çünkü suḥriyyet ve istiḥzâ iki
kimse beyninde olursa da ekseriya muḥakḳir cemaatinde vuku bulur. Gülünür, ağlanılır, işte
bu gibi hallerin vuḳû'una binâ^{en} «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ» âyet-i celîlesi şeref-i nâzil
olmuştur. Yoksa ne suretle olursa olsun istiḥzâ ve suḥriyyet [51] memnû' ve haramdır. Hatta
istiḥzâ icra olunan maḥfil ve mecliste bulunanlar vizr ve vebali tahammülde sâḥir ve sâḥire
gibidir ki onlar da günah ta müşterektirler.

(Tefsîr)

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» مقتضى ایمانکم ترک المرء والاستهزاء من بنى نوعکم وإخوانکم بحيث «لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْكُمْ» ایها الرجال القوامون المقيمون لحدود الله «مِنْ قَوْمٍ» أمثالکم في القيام والتقويم ای لا یسخر أقویاؤکم ورؤساؤکم من أراذلكم وضعفائکم «عَسَى أَنْ يَكُونُوا» ای المسخور بهم المرذولون «خَيْرًا مِنْهُمْ» ای من الرؤساء الساخرين عند الله «وَوَ» كذا «لَا» یسخر منکم «نِسَاءً» عالیات متعزرات «مِنْ نِسَاءٍ» سافلات مستضعفات «عَسَى أَنْ يَكُنَّ» ای المستضعفات «خَيْرًا مِنْهُنَّ» ای من عالیات الساخرات عند الله وكن اقرب الى رحمته منهن.¹⁴

Hudûdullahı iķāmede dâimîn olan ricâl-i mü'minîn; muķteđâ-yı imanınız benî nev'-i ihvânınıza bilâ fâ'ide mücadele ve istihzâyı terk ediniz. Yani aķviyâ ve ru'esânız, erâzil ve du'afânızı suhriyete almasın. Çünkü suhriyet, min tarafi'l-bârî menhîdir. **اورکودیکز** du'afâ ise 'ındallah ruêsâ-yı sâhirînden hayırlı bulunmak kezâlik 'âliyât-ı müte'azzizât olan [52] nisâ-'i mü'minîn; sâfilât-ı müsted'ifât-ı nisâyı istihzâ edip anlatmasınlar. Çünkü müsted'ifât görülen nisâ-'i mü'minîn; 'ındallah 'âliyât-ı sâhirân olan nisâdan hayırlı olmak ve rahmet-i ilâhiyyeye eķrab bulunmak ihtimaline binâen suhriyet ve istihzâyı terk eylemek lüzûmunu Cenâb-ı Hâk cemâ'at-i ricâl ve nisâyâ ma'kûl bir surette bildiriyor. İşte «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ» ve «وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ» الخ nazm-ı celîli ile cemâ'at-i ricâl tâ'ife-'i nisânın beyne'l-mü'minîn ve'l-mü'minât nefreti ve bu'd ve 'adâveti îcâb edecek ahvâl-i nâ-marđiyeden bi-gâyet-i hâzer üzere olmaları ve insâniyet ve İslâmiyet'e münasip harekette bulunmak uşûl-i mu'âşeretini ta'lîm ve tefhîm buyuruyor. Şu sûre-i celîlenin muhtevî olduğu uşûl-i ictimâ'iyât ve ahlâkiyyât görülsün de Kur'ân-i 'Azîm insanın maddiyât ve ma'neviyyâta ait ihtiyâcât-ı beşeriyyeyi nasıl bir surette zikr ve beyân eylediği anlaşılınsın.

-اللهم اكشف بصيرة المنكرين واجعل منتفعين بصر المبصرين و المستبصرين-

«وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ»

Dahî biri birinizi ta'yîb etmeyiniz. Çünkü mü'minlerin kâffesi nefsi vâhîde gibidir. Veyahut kendinize 'ayb verir şeyi işlemeyiniz. Zîrâ ânı işleyen kendini ta'yîb etmiş olur. Yani ey mü'minler; yekdiğerinizi lisân ile ta'n ve teşnî' edip ayıplamayınız. Çünkü mü'minler nefsi vâhîde [53] efrâd-ı münteşiresi ise o nefsin a'dâsı meşâbesindedir. Bir mü'mine isabet eden ta'n ke'enne kâffesine isabet etmiş olur. Binâ'en^{en} aleyh her ne zaman bir mü'min ihvânını ta'yîb ederse kendi nefsinı ayıplamış olur.¹⁵ «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ»¹⁶ âyet-i kerîmesi gibidir ki bir mü'mini öldürmek kâffesini öldürmek gibi şenî'dir. Hülâsa «إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ

¹⁴ Ni'metullâh b. Mahmûd en-Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-ğaybiyye el-mûdihatü li'l-kelimi'l-Kur'âniyye ve'l-hikemi'l-furkâniyye* (Dârülhilâfetilaliyye: Matbaa-i Osmaniye, 1325), 2/342.

¹⁵ [Böyle ta'yîb şüretini terk ederek nasihat cihetiyle ihvân-ı dinini fenâ hallerinden geçirmek hususunu ilzâm etmek, ahlâk-ı İslâmiyye levâzım-ı insâniyedendir. İşte ihvânını ayıplamak kendi nefsinı ayıplamış olması.]

¹⁶ en-Nisâ 4/29.

17 Lemz: lisân ile ta'n etmektir. Şâirin "جَرَاحَاتِ السِّنَانِ لَهَا الْتِيَامُ وَلَا يُلْتَبِإُ مَا جَرَاحَ اللَّسَانِ" / Süngü yâreleri için iltiyâm-pezîr olmak vardır ammâ lisân yarasının iltiyâmı yoktur." demesi, lisân^{en} olunan zem ve ta'nın süngü yarasından daha ağır olduğunu göstermek içindir. Elvâkî' lisânın cirimi küçük ise de cürmü-günahı büyüktür. Lisânın tefevvühât ve tecâvüzâtı insanı pek fena bir halde cerîhadâr eder. İşte bu şedîd cerîha huşûluna şu âyet-i celîle ile amel etmek meydan vermiyor.

«وَلَا تَتَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ»

Ve biri birinizi laḳab-ı füsûḳ ile çağırmanız ki ol mü'minlere ne çirkin isim olur ki [54] imana duḥûlla istihzâlarından sonra fışḳ ile zıkr olunalar. Bu âyet-i celîleden münfehim oluyor ki mü'minlerin biri birlerine lakap takması; biri biri hakkında Yahûdî veya Nasrânî veya kâfir veya fâsıḳ gibi sözleri isti'mâl etmesi ḥulâşa kerîh görülecek isimler ile yekdiğerini çağırması memnû' ve müstekrehdir. Bi'l'akis mü'mine en güzel isim tesmiye etmek ḥukûḳ-ı mü'minînden ma'dûddur.

«وَمَنْ لَمْ يَتَّبِعْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»

İş bu menâhîden tövbe etmez olan ol vasıflı kimseler isyanı tâ'at mevḍı'ine vad' ve nefislerini azaba arz ettikleri için zalimlerdir. Yani bu gibi lemez ve ta'na ictisâr eden müte-câvizler kendilerini yüksek görüp gayrilerine ḥaḳâret nazarıyla baktıklarından ve bu cüretle-rinden nedâmet ve tövbe etmediklerinden dolayı zaleme medḥaline dahil olmuşlardır. Cenâb-ı Hak onun için «هُمُ الظَّالِمُونَ» buyurmuştur. Binâ'^{en}aleyh bu gibi hallerde bulunmamak, bulun-anlar ise hemen tövbe etmek lazımdır.

Tefsîr

«وَلَا تَلْمِزُوا» ايها المؤمنون ولا تعيبوا «أَنْفُسَكُمْ» اي بعضكم بعضا إذ المؤمنون كنفس واحدة فما لحق لهم وعليهم انما لحق بهم وعليهم جميعا «وَوَ» عليكم ايضا ان «لَا تَتَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ» اي لا يدع بعضكم بعضا باللقب السوء الدال على القبح والذم فان النبي انما يستعمل في اللقب السوء وبالجملة انما نهيتم ايها المؤمنون [55] عن عموم ما نهيتم عنه لأنه من جملة الفسوق والعصيان المستلزمين لانواع الخيبة والحرمان المسقطين للمروة والعدالة المترتبة على الحكمة الإلهية وبالجملة «بئس الاسم الفسوق» النبي عن الخروج والانحراف عن صراط الحق سيما «بَعْدَ الْإِيمَانِ» اي بعد الاتصاف بالإيمان المبني على كمال الاعتدال «وَوَ» بالجملة «مَنْ لَمْ يَتَّبِعْ» ولم يرجع الى الله بعد ما صدر عنه أمثال هذه الجرائم

¹⁷ el-İsrâ 17/7. [İhsân da isâ'e de insanın nefesine aittir. Hayır eden mükâfâta şer işleyen mücâzâta nâ'il ve ducâr olur.]

¹⁸ Bıçak yarası onulur, dil yarası onulmaz.

المذكورة هفوة «فَأَوْلِيكَ» البعداء المصرون على الغواية والطغيان «هُمُ الظَّالِمُونَ» المقصرون على الخروج عن مقتضى الحدود الإلهية.¹⁹

Ey mü'minler, bazınız bazınızı ta'yîb etmeyiniz. Zîrâ mü'minler nefis-i vâhîde gibidir. Leh ve 'aleyhlerinde olan şeyler mü'minin kâffesine lâhîk ve aittir. Kezâlik mü'minler biri birlerini kûbuḥ ve zemme delâlet eden laḳab-ı sû' ile de çağırmasın. Çünkü nebez ancak laḳab-ı sû'den isti'mâl olunur. Bu da mü'minlere layık ve münasip değildir. Ḥulâşa mü'minler 'umûm menâhîden nehy olundukları gibi füsûḳ ve isyan cümlesinden olan şadedinde bulunduğumuz nebezden de nehy olunmuştur. Zîrâ nebez yani sû'-i laḳab envâ-'ı hüsrân ve ḥîrâmânı müstelzim murûn ve adaleti müsḳîḳ cerâ'imdendir. Ḥuşûşuyla kemâl-i i'tidâli müş'ir iman ile ittîşâfdan sonra şîrât-ı ḥaḳdan inḥîrâf ve ḥurûcu muḥbir olan fusûḳ ismini mü'mine isnâd etmek ne çirkin bir tesmiye ve beyândır. [56] Mü'min için hefve olan cerâ'im-i mezkûre ve emşâlinin şudûrundan sonra Allah'a tövbe ve rücû' etmeyen kimseler ancak ḥudûd-u ilâhîye mukteḍâsından ḥurûc eden zalimlerdir. Çünkü 'zâlimîn'in 'kâfirîn' manasına geldiği yerler de vardır. Buradaki zâlimûn ḡavâyet ve tuḡyânda muşîrûn demektir de küfür ve isyanda muşîr demek değildir.

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ»

-Tefsîr-

Ey mü'ninler; kendinizden zannın keşîrini ib'âd ve zann-ı keşîrden ictinâb edin. Zîrâ şüphe yok ki zannın bazısı işmdir ki sahibi onunla 'uḳûbete müsteḥaḳ olur. Yani ḥudûd-u ilâhîye mukteḍâsından ḥurûc etmiş bulunur. Âyet-i celîlede «كَثِيرًا» lafz-ı şerîfinin tenkîr ve ibhâmı, her zanda mükellefin ihtiyât ve te'emmül edip hangi ḳabîl zandan olduğu kendisine ma'lûm olmak ve ona göre zanları şarf ve isti'mâl etmek lüzumunu bildiriyor. Çünkü bazen vâcibü'l-ittibâ' olur. 'Amelen vâcib olan şalât-ı vitr hakkında müctehidîn ve muḳallidînin zannı gibi. Ve bazı yerde ḥüsn-i zann vâcib olur. «انا عند ظن عبد بي»²⁰ ḥadîs-i ḳudsîsi şarâḥatiyle Allah'a ve vücûd-i enbiyâya olan zann gibi. Ve bazısı haram olur. İlâhiyât ve nübüvete yani vücûd-i enbiyâya olan zann gibi. Çünkü bu bâbda yakîn ve iz'ân lazımdır. Ve bir kısım da şalâḥ kendisinde müşâhid olan mü'minîne karşı ḥilâfî olur. Bu da sû-'i zannıdır ki «إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ» âyet-i kerîmesinde şarâḥatiyle insanın kesr-i a'mâline sebep olur. Zann [57] olunup

¹⁹ en-Nahcuvânî, *el-Fevâtiḥu'l-ilâhiyye*, 2/342.

²⁰ “Ben, kulumun bana olan zannı üzereyim”. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şahîḥ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), “Tevhîd”, 15; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi'u's-şahîḥ*, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Riyad: Dâru Tayyibe, 2006), “Zikr”, 1.

tekellüm edilmezse işm de değildir. Çünkü mûcib-i işm olan, zannın tekellüme iktirân etmek suretiyle vuḳû' bulmasıdır. Ma'amâfih «اذكر الفاجر بما فيه»²¹ hadîs-i şerîfine binâ^{en} ciltbâb-ı hayâyı kaldıran fişk ve fücûru nümâyân olan kimselere sû-'i zann lazım olduğu gibi mü'âyibini zıkr gıybet olmaz. Fıskı baḥş men' olunmaz. Zîrâ bu gibi zıkr ve baḥşde nâsı sû-'i ahlâktan taḥzîr ve o gibi füssâkın şerr ve fesâdından taḥlîş vardır. Binâ^{en} aleyh şulehâ ve 'ulemâyâ ḥusn-i zann etmek mendûbtur.

-Tefsîr-

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... الخ مقتضى إيمانكم بالله متابعة اليقين في عموم الأحوال والمقامات وترك الظنون والجهالات في جميع الحالات الا ظن الخير بالله وبخلص عباده من الأنبياء والأولياء المستبعبدين بمراحل عن التهمة والتعزير «اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ» المورث لكم المجادلة والمرء مع الله ورسوله وعموم المؤمنين وبالجملة «إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ» ألا وهو الملقى إليكم من قبل الشيطان المزور المغوى «إِنَّكُمْ» خروج وفسوق عن مقتضى الحدود الإلهية.²²

Ey mü'minler; maḳâmât ve aḥvâlin kâffesinden muḳteḍâ-yı imanınız; yaḳîne mütâba'at etmek; cemî' ḥâlâtta zunûn ve cehâlâtı terk ile vâcibu'l-vücûd ḥaḍretlerinin zât-ı ulûhiyetine ve töhmet ve ta'zîrden nice beyân ve merhale uzak olup ḥâlîş kulları bulunan en-biyâ' ve evliyâyâ ḥayr ve ḥusn-i zanda bulunmaktır.

Allah Te'âlâ ve resûlüne ve cemî' mü'minîne bilâ fâ'ide mücadeleyi mûriş zannın keşîrinden ictinâb edip şafının [58] ḥuşûşiyle min ḳabli's-şeytân mülkâ olan ba'd zunûn çekinin ki o «işm»dir. Yani ḥudûd-u ilâhiyye mukteḍâsından ḥurûc ve füsûktur.

(وَلَا تَجَسَّسُوا)

-Tefsîr-

Müslimînin 'avrât ve 'uyûbundan baḥş ve tettebbu' etmeyiniz. İş bu nehyin şiddetini şu me'âlde olan ḥadîs-i şerîf te'yîd^{en} beyân eder ki me'âyib-ı müslimîni teccüs eden kimsenin 'uyûbunu Cenâb-ı Haḳḳ tettebbu' eyler. Hatta evinin içinde irtikâb ettiği ḳabâyihini daḥî izhâr eder.²³ Yani ḥacâlet ve rezâlet azabına dûḥâr eyler. -اللهم استرنا بسترنا الجميل-. Müslimîne muḍırr olmayan 'avrât-ı küffârı baḥş de memdûḥ değildir. Binâ^{en} aleyh 'avrât-ı me'âyib-i müslimîn kaydı; yukarıdan beri ḥitâbın mü'minîne olarak vürûd etmesi içindir. Yoksa mutlaka bir şey-

²¹ “Fâciri (günahkârı) özelliği ile birlikte zikredin.” Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi (Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983), 19/418 (No. 1010); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 10/354 (No. 20914).

²² en-Nahcuvânî, *el-Fevâtiḥu'l-ilâhiyye*, 2/342.

²³ Müslim, “Birr”, 58.

denecessüs ve tefahhuş memnu'dur. İşte şu nehy-i celîle karşı hafiyeliğe mü'min cesaret edemez.

«وَلَا يَعْتَبُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا»

-Tefsîr-

Dağî biri birinizi ğıyâbında sû' ile zıkr etmeyiniz. Zıkr ettiğiniz şey onda mevcut ise ğıybet etmiş, onda mefkûd ise daha eşna' olan bühtân ve iftirada bulunmuş olursunuz ki her ikisi haram ve menhîdir.

«أَيُّجِبُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرَهُنَّهُمْ»

-Tefsîr-

Sizden biriniz bi'l-ğarağ meyyit olduğu halde bir müslim kardeşinin lahmi-eti li-ecli'l- 'ekl kendisine arđ [59] ve ityân olursa onu 'ekl etmeyi sever mi, elbette sevmez, ondan kerih görür. İşte bir mü'mini ğıybet etmek bu meşâbededir, belki daha şeni'dir. O halde mü'min karındaşı sû-'i zıkrden, yani ğıybetten ictinâb ediniz. Bir mü'mini ğıyâbında sû-'i zıkrde bulunmanın lahm-ı meyyiteyi 'ekl meşâbesinde olması şu cihetledir: Bir meyyit kendisini 'ekl eden bir canavara karşı müdâfa'adan mahrûm olduğu gibi ğâ'ib bulunan bir şahış da kendisini ğıybet eden şahışa karşı müdâfa'a-'i nefsden 'âcizdir. Artık böyle bir şahış mezemmette bulunmak onun vağ'iyet-i 'aciz-kârânesinden istifadeye kalkışmak demektir ki erbâb-ı mürüvet ve vicdanın irtikâb edeceği şey değildir. «الغيبية إدام كلاب الناس»²⁴ و عن ابن عباس رضى الله عنهما «الغيبية إدام كلاب الناس»²⁴ Cenâb-ı Hakk'ın ğıybeti ma'a'l-mübâlagât-i efhaş vech üzere temşil buyurması mü'minin ğıybet kebîresinden teba'ud edip ğâyet-i hazer üzere olması lüzûmunu gösterir. Ezcümle «أَيُّجِبُ أَحَدُكُمْ» kavlı-i şerîfinin muhâtabını ikrâra ilkâ edip inkâra mecâl bırakmayan istifhâm takrîri ile vürûdu ve muhabbetin eħade ta'lîk^{an} «لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا أَنْ يَأْكُلَ» nazm-ı celîli ile bi-tarîki't-temşil ve't-teşbîh vukû'u; âhâd ve efrâddan bir ferdin 'ekl-i meyyiteye bi'r-rıdâ muhabbet etmeyeceğini iş'âr ve huşûsuyla lahm-i insanı vehle me'kûlün kardeş eti olması; taqbîhdeki mübâlagayı ifhâm ve «فَكَرَهُنَّهُمْ» lafz-ı şerîfiyle de «أَيُّجِبُ»den müstefâd fi'l-i muhabbetin ğâyet ve nihâyete varmış olan meyyite ve cîfeye ta'diyesi ğıybet kebîresinin 'aklî ve naklî ğâyetü'l-ğâyet müstekreh olduğunu beyân içindir. Şu âyet-i celîledeki teşbîhât-ı şahîh yani lahm-i insanın huşûsuyla kendi kardeşinin lahmi-eti cîfe ve meyte olarak [60] önüne konya onun

²⁴ “Ğıybet, köpekleşmiş/köpek fitratlı insanların katığıdır”. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hağâ'iki ğavâmiği't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 5/583-584; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahğâmi'l-ğur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 19/404.

'eklini insan kerîh görür ve kerâhetini inkâr mümkün olmaz. Mü'min kardeşinin gıybetini etmek ise şu teşbîh buyurulan kerâhetten ekreh ve eḳbah olduğunda kimse tereddüt etmez. Kezâlik «bu teşbihde insanın ırđ ve namusu dem ve laḥmi gibi olduğunu göstermek ve bu kıyas-ı zâhirden namusun dem ve laḥmden eşref olduğunu ihsâs etmek nüktesi mündemicedir. Bu sûrette laḥm-i nâsı 'ekl; 'âkil cânibinde ḥasen görülmediği gibi namusa tecâvüz de kaç'â ḥasen görülmez. Gıybet ise insanı müte'ellim ve müte'essir kılıp şeref ve ḥayşiyete ta'alluk eden bir ḥâl olduğundan «لَحْمٌ أُخِيهِ» kavlı-i şerîfi ile gıybetin memnû'iyeti şiddetle te'kîd buyruluyor ki ancak 'ekl-i laḥme 'adüvvün ḥâl-i gâdâbı ḥaml ve sevḳ eder. Yoksa aḥin-kardeşin 'ekl-i laḥme ḥuşûsiyle meyte-lâşeye bir münasebeti yok ki ihvânının 'ekl-i luḥûmuna yani gıybetine teşebbüs etsin. Zîrâ gıybet 'ekl-i lâşeden çirkin bir ḥâl ve harekettir. Binâ^{en} aleyh bu teşbîhât ve temsilâtın şiddet ve kerâhetini göz önüne getirerek ve «وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ» fermân-ı celîlini nimet bilerek gıybet ve emşâlini irtikâb ḥuşûsunda müntakim gayûr olan Allah'tan ittikâ ve ḥavf eden, raḥîm ve tevvâb bulunan zât-ı şamedân-ı ekremîlerine bi'l-ilticâ tâ'ib ve müstağfir olunuz demektir. İşte yukarıdan yani «استعِذْ بِاللَّهِ: لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ...»'tan buraya kadar [61] olan âyet-i kerîmelerin ictimâ'iyât ve aḥlâkiyâtı te'mîn edip ittifâk ve itihâd ḥuşûlünü meydana getireceği nazar-ı dikkate alınarak uşûl ve levâzım-ı İslâmiye'den başka şeylerin taklidine yeltenilmesin. Çünkü bu taklidin nihayeti vahîm, idmihlâli 'azîm ve cesîmdir. Tafşîl olduğu üzere Cenâb-ı Hakk beyne'l-mü'minîn ve'l-mü'minât suḥriyet ve istihzâyı ve sû-'i laḳab telkîbini, casusluk ve ḥafiyeliği ve yekdiğerinin gıybet ve me'âyibini zıkr ve ta'dâddan şiddetle men' ve nehy buyuruyor. Zîrâ bunlardan herhangi biri devam ve cereyan etse maḥlûb olan itihâdla mü'minlerin biri birine mu'âveneti ḥuşûl bulup meydana gelmez. Çünkü bu gibi aḥvâl ciddiyet ve ḥaḳîkati ihlâl eder. Taḍyîk ve şuver-i uḥrâ ile ḥuşûl bulunan uḥuvvet ise maḳşûd olan menfa'ati te'mîn edemediği gibi açacağı zarar ve ḥasârın da tafisi bir şüretle kâbil olamaz. Binâ^{en} aleyh mü'minler; dünya ve âḥireti dünyada kazanacaklar. Zîrâ dünya âḥiretin mezra'asıdır. Şu şürette müslümanlar için 'atâlet ve kesâlete vakit yoktur. Bu bâbda tafşîlât «ابقاظ»²⁵ ve «كنز الفرائد فى مسائل العقائد»²⁶ nâm maḥbû' risâlelerimizde gösterilmiş olduğundan burada muḥtaşar^{an} söyleyeceğim şunlardır: Müslümanların mükellef olduğu ferâid ezmân ve evḳâtın kâffesini muḥîḥ ve müstağrak değildir. Ezcümle beş vakit namaz yirmi dört saatten bir, nihayet bir buçuk saat ibkâ olunur. Oruç ise senenin yalnız bir ayında

²⁵ Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1334, 50 s.

²⁶ Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1335, 118 s. Bu eser Semerkand Yayınları tarafından 2018 yılında 167 sayfa olarak basılmıştır.

nehâr-ı şer'îyi işgâl eder. Hacc, şartının taahhukunda ömründe bir def'a olur. Ve İslâmiyette lu'b ve menâhîyi irtikâb memnû' olduğundan istirâhat-i bedeniyeyi mûcib uyku zamanını çıktıktan sonra kalan evkât zirâ'at [62] ve şan'at ve ticârete maşrûftur. Cum'a ezânı okunduğunda ehemm ve elzem olan bey' ve şîrâyı terk edip cum'a namazını edâya sa'y edin buyuran Allah Te'âlâ Hâdretleri «استعِذْ بِاللَّهِ: فَإِذَا فُضِّيتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ» âyet-i celîlesiyle de edâ-yı şalâtan sonra yeryüzüne dağılın, işinizle meşgûl olunuz buyuruyor. Cenâb-ı Hâkk'ın bu emr-i celîli gösteriyor ki Cuma günü bile şer'^{an} bir yevm-i ta'tîl değilmiş. Uşûl-ü mekâsib üçtür, zirâ'at, şinâ'at, ticâret. Buyurun nebiyy-i a'zam şallallahü 'aleyhi ve sellem hâdretlerinin iş bu beyânlarında zirâ'atle iştiğâlin taqdîmi ve diğer birçok ehadîs-i nebeviyyelerinde rızkınızı arddan-yerden alınız²⁷ emir ve tavsiyesi zirâ'atin ehemmiyetini, arđın bir menba'-i feyđ ve bereket olduğunu ihtâr ve bizi zirâ'ate teşvîk ediyor. Fi'l-hakîka me'kûlâtımız zirâ'at vasıtasıyla yerden haşal olduğu gibi altın ve gümüş ve sâ'ir ma'deniyât da ardda meknûz bulunmaktadır. Binâ^{en} aleyh Cenâb-ı Hâkk'ın beşeriyete ihsânı olan bu cesîm kenz-i hilkatten istifade etmemiz lazım gelir. Hatta Cenâb-ı Hâkk Kur'ân-ı Kerîm'de me'âdin-i arđiyeden en nâfi' ve en lâzımlısı olan demirden bahş buyuruyor. Fi'l-vâki' berr ve baħrde kâffe'i menâfi'-i beşeriyenin huşûlü; hatta ön penceresi, ocağın tenceresi; karada bir külbenin, denizde ufak bir sefinenin inşâsı bile demire muhtaçtır. Beşerin en yüksek rütbesi ki nübüvvettir. İşte bu rütbe-i 'âliyeyi hâ'iz bulunan Dâvud 'aleyhi's-selâma Cenâb-ı Hâkk'ın demircilik sanatını ta'lîm buyurması da dîn-i ilâhîde 'atâlet ve ba'tâletin mevcut olmadığını ve kibir ve 'azameti terk ile bir şan'atla iştiğâlin lüzumunu beyân buyurmak hikmetine müsteniddir. [63] Arı denilen zayıf bir hayvan ki mazhar olduğu ilhâm-ı ilâhî sayesinde meşnû' çiçeklerden, otlardan hâşıl ettiği balı insanlara 'işâl için dâlâk ta'bîr olunan maħfazayı mühre-'i mühendisîni hayrette bırakan bir şan'atla vücûda getirir. Bu maħfaza-i hayret-bahşâ müseddesü's-şeklidir. Balın çok, mumun az olması bu şekil ile meydana gelir. Bu ciheti, bu bedî'a-'i şan'atı bu hayvancıkların his ve idrak etmesi ne kadar şâyân-ı dikkattir. Artık böyle bir hayvancıkların şan'atında bu kadar mahâret göstermesi, efđal-i maħlûkât olan beşerin tarîk-i şan'at ve ma'rifette ne kadar fevka'l-'âde teraqqîler göstermesi lüzûmunu ihsâs ve ifhâm etmez mi. Emîn olan tâcir-i şadûk-i müslimin ve şiddîkîn ile haşr olacağı hakkındaki beyânât-ı peygamberî aşhâb-ı ticaretin 'indallah mergûbiyetini bildirdiği gibi dîn-i İslâm'ın beş rüknünden ikisi olan hacc ile

²⁷ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Mu'cemü'l-evsaf*, thk. Târik İvazullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1995), 1/274, 8/101 (No. 895, 8097); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdulâlî Abdulhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 2/439-440 (No. 1178-1179).

zekâtın farđiyeti de dîn-i İslâm'da şervetin meşrû'iyetini bildirir. Zirâ bu iki farıdanın edâsı ancak şervetin vücûduna vâbestedir. Şervet ise zirâ'at, şınâ'at, ticâretle meydana gelir. Şu şûrette müslümanların sa'y ile me'mûr buldukları, 'atâlet ve ba'tâletin İslâmiyetle ka't'iyyen münasebeti olmadığı 'aql^{en} ve naql^{en} şübût bulduğu halde, çıkası gözleri buraları görmeyen bazı eşhâş hâlâ İslâmiyet mâni'i terak্কîdir, hezeyân ve iftirasında devam ediyorlar. Hâzele-hümüllâh. Hâlbuki İslâmiyet; daima isrâf ve sefâheti selb ile umûr-'i nâfi'a ve ahlâk-ı fâdılayı celb eden esbâbı tehiyye ve irâe etmiş ve bu cümleden olarak şadedinde bulunduğumuz ğıybet ve emşâli rezâil-i ahlâkiyyeyi men' ile de maddî ve ma'nevî beyne'l-mü'minînin merb'ûtunu tahkîm ve teraşşun edip hasbü'l-uḥuvvet yekdiğere ḥidmet ve mu'âvenet emrini vermiş. Hülâşa aḥkâm-ı İslâmiyet'e ri'âyet; refâh ve se'âdet kapılarını feth ve küşâd ve her zî ḥaḥkın ḥaḥkını muḥâfaza ile bolşeviklik yollarını sedd ve hedm etmiştir. [64] Mûcid-i kâinât vâkıf-ı esrâr-ı mevcûdât olan Ḥaḥk Celle ve 'Alâ Ḥaḥretleri buraya kadar ḥudûr-i se'âdet-i peygamberîde gerek ḥâdır ve gerek ğâib olup ilâ yevmi'l-kıyâme vücûda gelmiş ve gelecek olan mekârim-i ahlâkı beyân ve ta'lîmden sonra 'âmme-'i mükellefine ensâb ile tefâḥürü men' ve nehy bâbında «يَا أَيُّهَا النَّاسُ» fermân-ı celîli ile 'umûm insanların min ciheti'n-neseb müsâvî bulduklarını i'lâm ve iş'âr buyurmuşlardır.

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا»

-Tefsîr-

Ey insanlar, biz sizin cemî'inizi Âdem ve Ḥavvâ'dan veya eb-baba ve ümm-anneden ḥaḥk ettik. Kâffeniz ḥilḥatte müsâvîsiniz.²⁸ Bu şûrette neseble tefâḥürün sebebi yoktur. Ey ḥabîle-'i 'arab, sizi şu'ûb ve ḥabâ'il kıldık ki biri birinizi bile ve ḥakkını veresiniz. Yoksa onunla faḥr ve 'azamet göstermeyesiniz. Yani bazınız bazınızı bilsin de şıla-'i erḥâma ri'âyet ve ensâbınız tebeyyün etsin de münâkaḥât ve tevârûş ḥuşûşuna dikkat olunsun. Yoksa tefâḥür ve tegâlüb icrâsı için şu'ûb ve ḥabâ'il kılınmadınız demektir.²⁹ Çünkü «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» âyet-i celîlesi şarâḥiyetle Allah Te'âlâ Ḥaḥretlerinin 'indinde ziyâde kerâmetliniz, ziyâde taḥvâsı olanınızdır. [65] Zirâ beyân olduğu üzere taḥvâ ile nüfûs kemâl bulur, eşhâş mü-tefâdıll olur. Ve'l-ḥâşıl bu ḥavl-i şerîfte Cenâb-ı Ḥaḥk'ın insanları şu'ûb ve ḥabâ'ile münḥasim kılması te'ârûf ḥuşûlünden dolaydır, tefâḥür için değildir. Şu şûrette 'Arabın Türke, Kürdün

²⁸ [Âyet-i celîle-i mezkûre 'ibâresiyle insanların ḥilḥatteki müsâvâtini bildirdiği gibi işâretiyile de ḥuḥûktaki müsâvâtini anlatıyor.]

²⁹ [Binâ'enyale tefâḥüre meteferri' ve müterettib olan ve yukarıdan beri 'ilel ve esbâbıyla menhî ve memnû' bulunan istihzâ', lemez ef'âl-i ḥabîḥaları daḥî irtikâb olunmaz.]

‘Araba, hülâşa hiç bir kavmin diğer kavme fahr ve rüchânîyeti olmayıp ancak şeref, taqvâ hangi mü’minde ise o mü’min kanķı³⁰ kavm ve cemâ’atten olursa ‘indallah mükerrem ve muhteremdir. Hattâ «يا ايها الناس، انما الناس رجالان: مؤمن تقي»³¹ ve «من سرّه أن يكون أكرم الناس فليثق بالله»³² hadîs-i şerîfleri de bunu mü’eyyed ve mü’ekkeddir. Ve nebiyy-i a‘zam şallallahü ‘aleyhi ve sellem hadretlerinin «انا سيد ولد ادم و لا فخر»³³-Veled-ü benî Âdem’in seyyidi ben olduğum halde siyâdet ve risâletle fahr etmem. Ancak şeref ve fahr ‘ubûdiyettedir buyurması (رسول) (عبد) kelime-i celîlesinde (رسوله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله) üzerine taqdimî şûretinde mûcib-i şerefîn ancak taqvâda olup haseb ve nesebde olmadığını pek zâhir ve kavî olarak bildirip göstermektedir. [66] «وان الله لا ينظر الى صوركم و اعمالكم و لكن» Cenâb-ı Hakk insanın şuver ve a‘mâlîne bakmaz ve niyâtine nazar eder.³⁴ Yani insanı muhterem ve mükerrem eden kulûb ve niyâtidir. Hülâşa esas taqvâ olan imanîdir da riyaya muķârîn olan a‘mâl ve şuveri değıldir. Me’âlini muş’ir hadîs-i şerîf ile «ان ربكم واحد و ابوكم واحد لا فضل لعربي على عجمي و لا بعجمي على عربي و لا لاحمر على اسود و لا لاسود على احمر الا بالتقوى»³⁵-Rabbiniz olan Hâlîk Te’âlâ Hadretleri vâhiddir, ebiniz Cenâb-ı Âdem de vâhiddir. ‘Arabînin ‘Acemîye, aħmerin esvede, esvedin aħmere bir fağl ve rüchânı yoktur. Hilkatte müsâvîsiniz ancak şeref ve taqvâsı olanlar hangi kavim ve cemâ’atten olurlarsa olsunlar müşerref ve mükerremdirler me’âlindeki haber-i şâdıķ-ı peygamberî ‘ulviyet ve ekremiyetin

³⁰ Hangi.

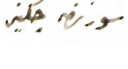
³¹ “Kim insanların en değerlisi olmak isterse Allah’tan korksun.” Ebû’l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Buğyetü’l-bâhiş ‘an zevâ’idi Müsnedi’l-Hâriş*, thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî (Medine: Mektebetü’l-Arabîyyeti’s-Suûdî, 1992), 2/967 (No. 1070). [Bir kimse ki nâsın ekremi olmak kendini mesrûr kıla yani ‘indallah eşref ve ekrem olmasını isteye o kimse; Allah Te’âlâ Hadretlerinden havf ve haşyet üzere olsun, hülâşa muttakî bulunsun demektir.]

³² “Ey insanlar! İnsanlar iki gruptur: Takvâ sahibi, Allah katında kıymetli olan mü’min ile isyankâr, Allah katında değersiz olan fâcir (günahkâr).” Beyhakî, *Şu‘abü’l-îmân*, 7/127 (No. 4767). [Nâs iki sınıftır. Bir sınıfı mü’min-’i taķı olup Allah Te’âlâ ‘inde kerîmdir ve bir sınıfı ise fâcir-i şaķı olup ‘indallah mühândır. Yani ziyâde şeref ve şöhet bulsa da hukm-i Allah’ta hâķirdir çünkü kâfirdir. Fâcir; mü’min muķâbili zikr olundugundan kâfir ma’nasınadır. Heyyin fi’l-aşl yesîr ma’nasına ise de burada murâd; yesîrin ma’nâ-yı lâzımîsi olan hâķârettir.]

³³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi‘u’s-şâhih*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Şirketü ve mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1978), “Tefsîr”, 18 (No. 3148).

³⁴ “Allah sizin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz. Ancak sizin kalplerinize ve niyetlerinize bakar.” Bu hadis kaynaklarda müellifin zikrettiğinden farklı olarak genellikle birbirine yakın formlarda, “Allah insanların sûretlerine ve mallarına bakmaz. Ancak onların kalplerine ve amellerine bakar.” şeklinde geçmektedir. Müslim, “Birr”, 10. Beyhakî (ö. 458/1066) ilim ehli arasında müellifin burada zikrettiği şekilde bir rivayet olduğundan bahsetmiş ancak kendilerine böyle bir vecih ulaşmadığını ve bunun sahîh hadîsin hilâfına olduğunu söylemektedir. Beyhakî, *el-Esmâ‘ ve’s-şifât*, thk. Mukbil b. Hâdî el-Vâdî (Cidde: Mektebetü’s-Sevâdî, 1993), 2/426.

³⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaut vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1999), 38/474 (No. 23489).

kemâl-i 'ubûdiyette olduğunu enbâ ve iş'âr etmektedir. Ḥaḍreti 'Îsâ 'aleyhi's-selâmın «الناس من تراب واکرمهم عندالله تعالى اتقاهم کلهم»³⁶-Ebu'l-beşer cenâb-ı Âdem'in topraktan halk olunması itibariyle nâsın kâffesinin turâbdan maḥlûk bulunması demektir. O halde mâye-'i ḥilkat cihe-tiyle müsâvî olan efrâd-ı beşeriyyenin 'ındallah ekrem ve eşrefi ancak ziyâde muttakî olandır me'âlindeki kelâm ḥaḳîkat şî'ârîleriyle kibâr-ı şahâbîden Selmân el-Fârisî radiyallahu 'anhın «ابي الإسلام لا اب لي سواه اذا افتخروا بقیس او تمیم»³⁷-Kâbîle-'i Kays ve Temîm âbâ' ve ecdâdıyla if-tihâr ettikleri vakitte İslâmiyetten başka medâr-ı faḥr olacak babam yoktur. Kelâm, ḥikmet-i nişâbîde insanın şeref ve se'âdeti ancak [67] İslâmiyeti olduğunu anlatmaktadır. Binâ^{en} aleyh insanın hayât-ı fâniyesine sebep, babası olduğu gibi se'âdet-i bâkîsine sebep de İslâmiyettir. Çünkü tevḥîd ve îmândan başka şeyler fânî³⁸ olup faḥr ve mübâhâta lâyıḳ değildir. Ḥulâşa ef'âl, aḥlâk, aḥvâl, nûr-i îmân ve taḳvâ ile tenevvür eder. Müttakî: Şirk ve kebâ'irden ve fevâhişten sakınan kimsedir. Taḳvânın mertebe-'i a'lâsı şer'î şerîfin evâmirini îfâ ve nehâyîsi-ni terk ile beraber Cenâb-ı Ḥaḳq'tan ḥavf ve ḥaşyet edip zât-ı rubûbiyetinden ğayr ile iştiğâl etmemek, mertebe-'i ednâsı ise küfr ve şirkten berî olmaktır. Şeref, ancak faḍl ve edeble ḥâşıl olur da ḥaseb ve neseb ile olmaz. İşte şu tafşîlât-ı müsvedde de gösteriyor ki mü'minler it-tikâsıyla fevâ'id-i mâddiye ve ma'nevîyeye nâ'il olurlar. Nifâk ve şikâk-âmiz hallerden uzak kalırlar. Müttakî olanlar; câmi'a-'i İslâmiyeyi gözetir ve dâ'imâ ri'âyetkâr bulunur. Türk, Kürt, Arab, Arnavut, Çerkes, medreseli, mektepli hâtıra bile getirmez çünkü bu kavimler, bu sınıflar; ḥasbe'l-uḥuvvet yekdiğere mu'âvin ve müzâhirdirler. Mûcib-i tenfir olan aḳvâl ve aḥvâlden sakınırlar. Zirâ bir mü'min nefsi için sevdiği ve kendisine lâyıḳ gör-düğü şeyi ihvân-ı dînine lâyıḳ görmez ve sevmezse mü'min-i kâmil olmaz. Ḥulâşa şark^{en} ve garb^{en} bütün müttakîlerin maḥmaḥ-ı nazarı dindir. Dünya menâfi'i, âḥiret se'âdeti ancak din ile

³⁶ Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin İbn 'Asâkir ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târîḫü Dimaşk*, thk. Amr b. Gurâme el-Umravî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 47/451; İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru Rûḫi'l-Beyân*, thk. Ahmed 'İzzü 'Înâye (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001), 9/109.

³⁷ “Onlar Kays veya Temîm oymaklarının atalarıyla övündüklerinde, benim atam İslâm'dır, yoktur ondan başka atam.” Yaptığımız araştırma sonucunda başından geçen bir olayla ilgili olarak Selmân-ı Fârisî'ye nispet edil-en bu sözün, Emevî devri şairi Nehâr b. Tevsia tarafından metinde zikredilen haliyle şiiire döküldüğü anlaşılmaktadır. Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Kâmil fi'l-lüğa ve'l-edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1997), 3/133; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî, *Rebî'u'l-ebâr ve nuşûşü'l-aḥbâr*, thk. Abdülemîr Ali Mühennâ (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1992), 4/187; Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtîḫü'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 29/129.

³⁸ [Este 'îzü billah: «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ» (er-Raḥmân 55/26-27) ve «كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ» (el-Ḳaşaş 28/88)]

huşûl bulur. Çünkü padişahdan köy muhtârına kadar büyük küçük ‘âlim ve câhil, zükûr ve inâs dinde müşterektir. Harekât-ı ma‘kûle ve meşâ‘irede hiçbir ferd dinin [68] emrinden hâriç kalamaz ve benim ‘alâkam yok diyemez. Mü‘minler her nerede bulunsa yekdiğerin şıyânet ve mu‘âvenetiyle mükelleftir. Mümkün olduğu kadar şadaka-’i câriye kabîlinden olan köprü, çeşme, yol, hastahane, medrese, mekteb gibi hayrâtın icrâsı kezâlik şadaka-’i zekâtın bilâd-ı İslâmiyeye irsâl ve i‘tâsı ve vakf-ı vaşiyetin, hibe ve ikrâmın ihvân dinine tescîl ve tebyîni ancak dine merbûtiyete ve zühd ve takvânın derece ve kuvvetine mütevaqqıfıdır. Ve bunların huşûl ve idâmesi huşûsu ise me‘ârif-i ilâhiye yani ‘ulûm-i şer‘iye ve şınâ‘iyenin kemâliyle tahşîline vâbeste iken bu cihetler bırakılarak vatan nâmına söz söylemek ve dini mâni‘i terakkî görmek, ifrât ve tefrîften hâlî, i‘tidâl ve iktisâd ile mâlî, medeniyet esaslarını vâdi‘ ve nâşir olan dîn-i mübîn-i İslâm’ın ‘âdât ve ‘an‘anâtı terk ve istiḥfâf edilerek ‘âdât ve merâsim-i Efrenciyeyi taklîde yeltenmek ‘âdeta baklava, böreği bırakıp da kepek ‘ekline, lüks lambasını terk edip de idâre fitiline meyl etmeye benzer. Ma‘amâfih dîn elbette bir mekânda icrâ olunur ki o da vatandır. Binâ^{en} aleyh «الوطن من الايمان حب»³⁹-vatanı sevmek imandandır ḥadîs-i şerîfi mü‘minlerin mü‘tekidâtı cümlesinden olup dinleri, ırđ ve namusları için mü‘minler vatanı muḥâfaza ile me‘mûr ve mükelleftirler. Bu nokta-’i nazardan bilâd-ı İslâmiye sükkâmı bulunan cemâ‘at-i müslimîn velev fakîr olsun vaṭan üzerinde emlâk ve arâdim yoktur vaṭanın kendisinden beklediği vazîfe ile muvazzaf ve mükellef olamam diyemez çünkü dinde müşterek ve ânın muḥâfazasında ‘alâka vardır. Diyâr-ı ecnebiyede bulunan müslümanlar ise yine mümkün olduğu kadar memâlik-i İslâmiyedeki müslümanların menâfi‘ine ḥidmetle diyânet^{en} me‘mûr ve mükelleftirler. İşte bu metîn olan uşûl, ve raşîn bulunan aḥkâm; kâffeten dine ri‘âyetle pâyidâr olur. [69] Eğer din ihmâl olunursa menâfi‘i mülk ve millet imḥâ edilmiş ve hatta müslümanlar ve vaṭanları pây-i düşmân ile çığnenilmiş ve ezilmiş bulunur.

(إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ)

-Tefsîr-

Ey mü‘minler; muḥakkaḥ Allah Te‘âlâ ve Teḫaddes Ḥaḫretleri takvâca olan merâtibinizi bilir, aḥvâlinize ḥaberdârdır. Artık Cenâb-ı Vâcibu’l-Vücûd Ḥaḫretleri’nin zâhir ve bâtınlarınıza vâkıf olduğunu, tefâḫur ve te‘âruf huşûşunda emr-i ilâhîlerine imtişâl ile Cenâb-ı

³⁹ “Vatan sevgisi imandandır.” Kaynaklarda bu rivayetin sabit olmadığı, manasının sahih olduğu, selefte ait sözlerden olduğu ve uydurma olduğuna dair değerlendirmeler bulunmaktadır. Bk. Ebü’l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Esrârü’l-merfû‘a fi’l-aḥbâri’l-mevḫû‘a*, thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1986), 188-190; Ebü’l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü’l-ḥafâ‘ ve müzîlü’l-ilbâs*, thk. Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2000), 1/398-399.

Şamedânîlerinden ta'lim ve tavşiye buyurulan tefâhuru terk ediniz, ve te'âruf üzerine terettüb edin, vazîfe ve ahkâmın îfâsındaki niyât ve harekâtinize 'alîm ve habîr olduğunu unutmayınız. Din ve takvâyı ciddî ve hakîkî olarak iltizâm ve isti'mâl ediniz. Riyâ ve nifâktan şûret-i ka'iyede hâzer eyleyiniz demektir. Binâ^{en} aleyh Kitâb-ı Kerîm, Qur'ân-ı 'Azîm, muttakî olanlara hidâyet⁴⁰ eder. Cenâb-ı Hakk Celle ve 'Alâ Hâdretleri muttakîleri sever⁴¹ yani râdî olur. Cenâb-ı Hakk menât-ı fâdîlet ve şeref, takvâ olduğunu ve esas takvâ ise îmân olup ekremiyet ve eşrefiyetin 'ındallah huşûlü takvânın vukû ve idâmesiyle olacağını « استعيز بالله: إِنَّ » ile olmayıp cenân-çalbin taşdîk ve kabûlüne mütevaakkıf olduğu da « استعيز بالله: قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا » âyet-i kerîmesiyle bildirildi. Şöyle ki îmânın huşûlü için mücerred lisân^{en} taşdîkin, zâhirî olan inkiyâd-ı itâ'atin kâfi olmadığını beyân ve bu şûretle îmân eden kimselerin ma'nâ-yı lügaviyesi i'tibâriyle müslim olduğunu ihtâr için onların (آمَنَّا) demelerine karşı Cenâb-ı Hakk habîb-i ekremine hitâb^{en} «-«Habîbim; onlara de ki siz hakîkat^{en} îmân etmediniz, lâkin biz müslim olduk deyiniz» diye emir buyurdu. Vâkı'â îmân ile İslâm bi-ahasbe'l-mefhûm başka başka ise de lisân-ı şerî'atte bi-ahasbe't-teşâdîk müt-tehiddirler-her mü'min müslim ve her müslim mü'mindir. Bunların hakkında ayrı ayrı ahkâm terettüb etmez. Ancak bazen ma'nâ-yı lügavîsi i'tibâriyle isti'mâl olunarak kendisinden inkiyâd zâhiri⁴² kaşd olunur. Bu ma'nâca olan İslâm ise îmandan başkadır. İşte: (قَالَتِ الْأَعْرَابُ) nazm-ı celîlindeki İslâm'dan maqsad da budur. Bir şahşın böyle zâhir^{en} müslim olduğu ise hâl ve etvârından, harekât ve sekenâtından anlaşılır. Bu ciheti beyân için Cenâb-ı Hakk: « استعيز بالله: يَمُنُّونَ [71] عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » kavli-i şerîfiyle buyuruyor ki îmân ni'met-i celîlesine nâ'il olanlar menn⁴³ ve imtinân etmezler. Çünkü bu îmân se'âdeti ancak mü'min olan 'abdın kendisine 'âid ve râci'dir. Zîrâ se'âdet-i ebediyye îmân ile hâşıl olur. Binâ^{en} aleyh Cenâb-ı Hakk kullarını tarîk-i îmâna hidâyet buyurduğu için menn ve imtinân ancak zât-ı ehadîyetine 'âid ve lâyıktır. Yoksa bu ni'met-i 'uzmâya nâ'il olanların Hakk'a karşı imtinânda bulunması taşavvur olunamaz. İmânını vesîle-'i imtinân edenler elbette hakîkat^{en} îmân etmiş kimseler değildirler. Belki menâfi'i dünyeviyeyi

⁴⁰ [«استعيز بالله: الم ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ»] el-Bakara 2/1-2.

⁴¹ [«استعيز بالله: وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ»] Âl-i 'Imrân 3/76; et-Tevbe 9/4, 7. İfade bu üç âyette metinde yazıldığı gibi «وَاللَّهُ» olarak değil «إِنَّ اللَّهَ» şeklinde geçmektedir.

⁴² [Ba'dı kimse mü'minim der, hâlbuki münâfıktır. İşte âyet-i kerîme-'i mezkûreye sebeb-i nüzûl olan kabîle-'i Benî Esed'de olduğu gibi.]

⁴³ [من: Mün'amü 'aleyh üzerine ni'metleri saymaktır. Bu ise halktan mezmûm Hâlik'tan memdûhtur. Cenâb-ı Hakk kullarına ni'metlerini sayar, kulları ise imtinânı mezmûm ki saymaz ve saymaya ehil ve lâyıktır.]

elde etmek, dini âlet-i menfa‘at kılmak için zâhir^{en} îmân etmiş kimselerdir. Bunların bu münâfıkâne harekâtı ise elbette ‘inde bârîde şâyân-ı kabûl olamaz. İşte bu cümleden olarak şadedinde bulunduğumuz «استعِذْ بِاللَّهِ: قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا» الخ âyet-i celîlesi Benî Esed kabîlesinden kaht-u gâlâ senesinde açlıktan dolayı kelimeteyn-i şehâdeteyni izhâr ederek Medîne-’i Münevvere’ye kudûm edenler hakkında nâzil olmuştur. Bunlar huğûr-u se‘âdete gelerek maķâm-ı imtinânda dediler ki: Yâ Resûlallah, biz etfâl ve ‘ıyâl ve eşyâmızla sana geldik ve şimdiye kadar fülân ve fülân kabîleler gibi zât-ı risâletpenâhîleriyle muhârebe ve muķâtele etmedik ve bugün de sana îmân ettik. Artık bize ganâ’imden birçok hisse vermelisin diyen [72] A‘râb yani zikri sebķat eden Benî Esed kabîlesi hakkında iş bu âyet-i celîle nâzil olmuş ve bu nazm-ı celîlden beyân olunan ahķâm; ‘ulemâ-’i dîn tarafından istinbât ve istihrâc olunmuştur. Defâ‘atle ‘idâh ve temşîl edildiği üzere sebebin huşûşu hükmün ‘umûmuna münâfi değildir. Ve nebiyy-i zîşân hadretlerine seninle kıtâl etmemişiz yani tav^{an} îmâna gelmişiz diye ‘abd ve lâyıķ olmayan imtinân cür‘etinde bulundular. Binâ^{en} aleyh buna ve emşâline cevâb olmak üzere ‘âlimü’s-sırr ve ‘l-hafıyyât olan Allah Te‘âlâ ve Teķaddes Hâdretleri «قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا» A‘râb yani kabîle-i Esed’den bir tâ’ife biz îmâna geldik deyû İslâm izhâr edenler. Bunlara «قُلْ أَلَمْ تَأْمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ اللَّهُ بِهٖ عَلَىٰ نَبِيِّهِ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ بَيِّنَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَهْتَكُونَ» belki emvâl ve ‘ıyâl ve evlâdımıza đarar gelmek havfıyle İslâm’a dâhil olduk deyiniz. Zîrâ izhâr-ı şehâdeteyn muhârebe ve kıtâlin terkine sebep olur. Bu cihetten hâlâş olursunuz. Onun için inķiyâd-ı zâhir ma‘nâsına olan İslâm’a geldik deyiniz de îmân ettik demeyiniz. Çünkü (îmân) taşđıķdır ki kalbin itmi‘nân ve iz‘ân ve kabulüyle olur. Bu ise sizde hâşıl olmamıştır. Eğer hâşıl olsa idi İslâmınızı ve terk-i muķâtelenizi Resûlullâh’a imtinân etmezsiniz.

«وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ»

Hâlbuki hubb-u îmân kalplerinizde dâhil olmayıp kulûbunuz elsinenize muvâfaķat etmiyor. Binâ^{en} aleyh izhâr-ı şehâdetiniz; zikr olunan kahtın đarûret ve ihtiyâcından ileri gelmiş şûrî bir iķrârdır. [73] Buna îmân denmez, belki inķiyâd-ı zâhir ma‘nâsına olan İslâm denir.

(وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا)

-Tefsîr-

Allah Te‘âlâ ve Teķaddes Hâdretleriyle resûlüne ihlâş edip terk-i nifâķla itâ‘at etseniz Allah Te‘âlâ Hâdretleri a‘mâliniz ecrinden bir şey noķşân etmez. Yani îmân ve itâ‘atinizi Cenâb-ı Hâķķ zât-ı pâkine ve resûlüne karşı hâliş kılar ve menn ve ezâsız îfâ-yı tâ‘at ederseniz nâ‘il-i ücûrât-ı ‘azîme olursunuz demektir.

(إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

-Tefsîr-

Allah Te'âlâ Hâdretleri mu'tî'lerin kûşûrunu mağfîret eder. Ve onlara fağlıyla rahmet eyler. İşte tafşîlât-ı mesrûdeden görölüyor ki se'âdet, îmân ile; şekâvet, küfür ve nifâkladır. Bir kısım insanın îmânı 'atâ'idir. 'Alâmeti şâhibini gûnahtan tahvîf ve terhîb, itâ'ate terğîb ve teşvîk eder. Kısm-ı âharın ise îmânı 'âriyettir. 'Alâmeti şâhibini menâhîden men' etmez ve tâ'ate ragbet ettirmez. -اعاذنا الله من قسم الاخرين- Ehbese'l-küfr münâfîkîn⁴⁴dir. [74] Münâfîkîn Allah'a yevm-i âhirete îmân ettik derler, hâlbuki mü'min değillerdir.⁴⁵ Münâfîkîn cehennemde naşârâ, yehûd, mecûs, müşrikten aşağı bir tabakada 'azâb olunacaklardır.⁴⁶ İşte anlaşılıyor ki yevm-i âhirete îmân ve i'tikâd etmedikleri hâlde müslümanlık iddi'âsında bulunanlar; münâfîkturlar. Zamanımız süfehâsı ekşeriyâ bu hâlde olup esas dini ve ahkâm-ı İslâm'ı istihfâf cinâyetinden aslâ hayâ etmezler. -خذلهم الله- Münâfîklar; Allah ve resûlüne muhâda'a⁴⁷ ederler ki lisânlarıyla îmân izhâr edip kalplerindeki küfrü setr eylerler, mü'minlere muhâda'a ederler ki mü'min değillerken onları gördüklerinde mü'minleriz derler. Hâlbuki hud'aları yine kendilerine etmiş olurlar. İsm ve vebâli münâfîkların yine kendilerine 'avdet eder. Çünkü Cenâb-ı Hâkk nifâklarını resûlüne bildirir. Münâfîklar dünyada rûsvây, 'uqbâda dûçâr-ı 'azâb olurlar. Ve hud'alarının günâh ve vebâli kendilerine 'avdet eder olduğunu bilmezler. Yani his bile etmezler. Zirâ gavâyet ve dâlâlette temâdîleri vardır. Münâfîkların kalplerindeki marağ-ı küfr⁴⁸ şu'ur ve idrâklerini kapamıştır. [75] Bu hâkîkati nâtiğ olan âyet-i celîlede «وَمَا يَشْعُرُونَ» kelimesi مَا يَحْسُونَ ma'nâsınadır. Her ne zaman mü'minler حَارِج münâfîklara: Küfr ederek Resûlullâh'a ve Kur'an'a îmândan men' ile yeryüzünde fesâd⁴⁹ etmeyiniz yani me'âş ve me'âd huşûşunda ahvâl-i 'ibâdı dûçâr ihtilâl, se'âdet ve selâmeti te'mîn edin istikâmete pîşdâr-ı zevâl olmayınız denilse, biz muşlihiz⁵⁰ derler. Yani fesâd şurada dursun şâyî'e-'i fesâd olmayan işlâh bize maşşûş ve maşşûrdur⁵¹ iddi'âsında bulunurlar. Cenâb-ı Hâkk da;

⁴⁴ [Münâfîk: Küfrü idmâr, îmânı izhâr eden kimsedir. Münâfîk beynehû ve beynallah kâfir ve mü'ebbed^{en} ehl-i nârdır. İslâm izhâr ettiklerinden dolayı ahkâm-ı dünyeviye kendilerine icrâ olunur ki cenâzeleri kılınır, kız verilir alınır, İslam mezarlığına defn olunurlar.]

⁴⁵ [«استعِذْ بِاللَّهِ: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ»] el-Bakara 2/8.

⁴⁶ [«استعِذْ بِاللَّهِ: إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ»] en-Nisâ' 4/145.

⁴⁷ [«استعِذْ بِاللَّهِ: يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ»] el-Bakara 2/9.

⁴⁸ [«استعِذْ بِاللَّهِ: فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَّادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا»] el-Bakara 2/10.

⁴⁹ [«استعِذْ بِاللَّهِ: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نُحَسِّنُ مُصْلِحُونَ»] el-Bakara 2/11.

⁵⁰ [«استعِذْ بِاللَّهِ: أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ»] el-Bakara 2/12.

⁵¹ [Münâfîklar; muşlih ancak kendileri olduğunu gösteren ve Türkçe'de «ancak» muqâbili olan edât-ı kaşrdan «إِنَّمَا» lafzıyla irâd ettiklerinden Cenâb-ı Hâkk Celle ve 'Alâ Hâdretleri de; değil muşlih ancak müfsid olduklarını bildirmek için mağmûn-ı celîleyi te'kid ve takrîr eden «لَنْ» ve dâmîr-i faşlın tevassuţuyla cümle-'i is-

bunların muşlih değil ancak müfsid olup lâkin ehl-i fesâddan bulduklarını küfr ve dalâletleri sebebiyle şu'ûr ve idrâk etmediklerini ihbâr ve i'lân ve mü'minlerin hiçbir zaman münâfıklara karşı gaflet etmemelerini anlatmak için bu bâbdaki âyet-i celîlenin altında (آلَا) harf-i tenbîh ve istiftâhıyla mü'minleri 'ikâz ve irşâd buyurmuştur. [76] Çünkü münâfıkîn; kendilerinin câhil ve süfehâdan⁵² olduklarını bilmezler, mü'minlere sefeh ve cehâlet isnâd ederler. Din ile, mü'minler ile istihzâ'da bulunurlar. Zamanımızda bazı süfehâ ahkâm-ı İslâmiye'yi istimzâc şûretinde istihkâfa kıyâm eder. Eğer bir ekşeriyet bulursa ilerler, yoksa fırsat bekler. Bu kadar da ri'âyetkâr bulunmayacak ammâ menâfi'i mâddiyesi müslümanlar sâyesindedir. Münâfıklar bu tecâvüz ve cür'etleriyle küfr ve dalâleti iştirâ⁵³ ettiler yani küfrü îmâna değiştirdiler. Velâkin ribh ve ticâret etmediler.⁵⁴ dalâlette kalıp hidâyete⁵⁵ ermediler. İşte dîn-i Muhammedî ile istihzâ ve başka din tavsiyesine ictirâ edenler hâllerini bilsin ve tecâvüzlerini anlasınlar. Hülâşa mü'minler; münâfıkların yeminlerine⁵⁶, güzel yüz ve sözlerine aldanmasınlar. [77] Şûretteki ibadetlerine hatta cami ve mescid inşâlarına inanmasınlar.⁵⁷ Çünkü maşadları şüphesiz bir mel'anet ve mefsedettir. Münâfıklar dâimâ biri birilerine küfr ve me'âşî ile emredip îmân ve tâ'atten yekdiğerini nehy ederler.⁵⁸ Ve ellerini taşadduk ve fi sebîlillâh infâkdan imsâk edip hayrâta baş etmezler yani Allah yoluna şarf-ı emvâl eylemezler.⁵⁹ Münâfıklar Allah Te'âlâ Hâdretleri'nin tâ'atını terk ederler. Allah Te'âlâ dahî onları

miyede haberin mu'arref bi'l-lâm olarak «أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ» şûretinde işlâhı nefislerine haşr ve kaşr eden münâfıkîni müte'addid kaşr edatlarıyla Cenâb-ı Haqq tekzîb ve mü'minlere karşı münâfıkların muşlihiz sözüyle olan ta'ridlerini kemâl-i şiddetle redd ve cerh buyurdu.]

⁵² [«استعِذْ بِاللَّهِ: أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ»] el-Bakara 2/13.

⁵³ [«أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ»] el-Bakara 2/16.

⁵⁴ [«فَمَا رِبْحُ تِجَارَتِهِمْ»] el-Bakara 2/16.

⁵⁵ [«وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ»] el-Bakara 2/16.

⁵⁶ [«استعِذْ بِاللَّهِ: اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»] (el-Münâfıkûn 63/2) - Münâfıklar kâzib yeminlerini; katl ve esâretten kendilerini vikâye ve setre ittihâz eylerler ve yeminleriyle nâsı îmân ve cihâddan men' ederler. Bu ne fenâ şeydir ki münâfıklar bu denâ'eti küfrü ibtân-gizlemek, îmânı izhâr etmek şûretiyle icrâ ederler. «وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ» - Hâbîbim, sen ol münâfıkları görsen cisimleriyle şibâh^{am} seni i'câb eder. Söyleseler feşâhat ve hâlâvetlerinden dolayı kelâmalarını dinlersin. «كَانَتْهُمْ خُشْبٌ مُسْنَدَةٌ» - Ke'enne onlar duvara dayanılmış eşbâh bilâ ervâhtır. Veya onlar, içi boş ağaç mislidir ki hiçbir şeye şâlih değildir. Yani îmandan hâlî, bâtinleri fâsid kimselerdir. «بُحْسَبُونَ كُلَّ صَنِيْعَةٍ عَلَيْهِمْ» - Zan ederler ki her şayha ki bir patırtı ve çitırtı olsa üzerlerine vâkı'adır. Çünkü الخائن خائف. Münâfıklar 'adâvette sana kâmiller yani nihâyete vâşıldardır. Onlardan hâzer üzere olup sır ki onlara ifşâ etmeye. «فَاتْلُوهُمْ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ» (el-Münâfıkûn 63/4) - Allah Te'âlâ onları ihlâk etsin. Hâktan nasıl hâzer olunurlar, yani haqqı görmez ve kabul etmezler.]

⁵⁷ [«استعِذْ بِاللَّهِ: وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا»] - Münâfıklardan şunlar ki bir mescid yaptılar. Onunla mü'minlere mağarat vereler. «وَكُفْرًا» - Ve idmâr ettikleri küfrü tefvît ederler. «وَتَقْرِيبًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ» - Ve mü'minler beynini tefrik eylerler yani mü'minler arasına fitne ve fesâd ilķâsına sa'y ederler.] et-Tevbe 9/107.

⁵⁸ [«استعِذْ بِاللَّهِ: الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ»] et-Tevbe 9/67.

⁵⁹ [«وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ»] et-Tevbe 9/67.

dünyada tevfiḳ-i hidâyetten ve âhirette rahmetinden terk edip 'azâbında alıkor.⁶⁰ «استعِذْ بِاللَّهِ:»⁶¹ âyet-i kerîmesinde [78] şarâhiyetle münâfıklar nâr-ı caḥimde dâ'imâ düçâr-ı 'azâb olurlar. İşte münâfıkların şu pür hâl mefsedetleri müslümanlarca nazar-ı dikkate alınarak «استعِذْ بِاللَّهِ: وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ»⁶² âyet-i celîlesi muḳtedâsıyla 'âmil olup dünya ve âhîret menâfi'ini birbirlerine tefhîm ve ta'lîm ile îmânın kemâline, intizâmın devamına sebep olan iḳâme-'i şalât, îtâ-'i zekât vazîfe-'i mühimmesini yekdiğeri bildirmek ve bu cihetle kitle-'i vâhîde hükümünde bulunmak şûretini taht-ı te'mîne alan, Allah ve resûlüne itâ'at ḥuşûşunu dâ'imâ unutmamağla nâ'il-i merḥamet-i ilâhiye olmak şerefini iḥrâza çalışmak mü'minler için elzem ve aḳdes olan esâsât cümlesindedir. Şinâ'at ve ticâretle iş-tigâl edip zirâ'atten ayrılmak cihetiyle müslümanların refâh ve se'âdetlerini te'mîn edecek esbâbdan olduğuna binâ^{en} bu vazîfe-'i mühimmeyi her vakit göz önüne almak «مَنْ أَلْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ»⁶³ hadîs-i şerîfi maḍmûnunca yed-i süflâyâ düçâr olmamak çarelerini taḥarrî ederek İslâm'ın 'ulviyetiyle münâsib bir şûrette hareket etmek ve bu ḥuşûşâtı her zaman birbirlerine anlatmak [79] ve bu bâbda tavşîye ve teşvîkden geri durmamak da ehl-i İslâm için bir vazîfe-'i lâzimedir.

-ومن الله التوفيق-

Âyet-i sâbiḳa yani «استعِذْ بِاللَّهِ: قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا» kavî-i şerîfi mantûḳunca iman ettik diyerek ḥudûr-i se'âdete gelen a'râb ki kabîle-'i Benî Esed'dir. Onları ḥaḳîḳat-i imana irşâd için Cenâb-ı Ḥaḳḳ celle ve 'alâ tarafından zât-ı ulûhiyetine ve resûlüne iman ve îḳân edip ba'de şekk etmeyerek emvâl ve enfüs ile tâ'at ve mücâhedede yani ibadet-i mâliye ve bedeniyede bulunarak müsteḳîmâne hareket edenlerin imanda kâmil, sözlerinde sadık olduklarını îdâh^{en}:

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا)
(وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ)

-Tefsîr-

⁶⁰ [تَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ] et-Tevbe 9/67.

⁶¹ el-Mâ'ide 5/37, et-Tevbe 9/68.

⁶² [Ehl-i îmânın ricâl ve nisâsı birbirlerine gizlide ve açıkta evliyâ' yani dosttur. İmân ve tâ'at ve ḥayr ile emr ederler. Şirk ve ma'siyet ve şer'de ma'rûf olmayan şeyden kendilerini nehy eyerler. Ve mü'minler namazı kılar ve zekâtı verirler. Ve ferâ'id ve sünnette Allah Te'âlâ ve resûlüne itâ'at ederler. İmdî Cenâb-ı Ḥaḳḳ onlara rahmet eder. Allah Te'âlâ Ḥadretleri her şeye gâlibdir. Murâd ettiğine hiçbir şey mânî' olmaz. Ḥaḳîmdir, her şeyi mevki'ine vad' eder. İşte şu nazm-ı celîl görülüp müslümanlar yekdiğerini menâhiye teşvîk ve terḡîbden sakınsınlar, ḥayr ve menâfi'a sevke çalışsınlar.] et-Tevbe 9/71.

⁶³ "Veren el alan elden hayırlıdır." Buhârî, "Zekât", 18; Müslim, "Zekât", 94-97.

İmanda kâmil şol kimselerdir ki Allah Te‘âlâ Hâdretleri’nin vahdâniyetini ve resûlünün risâletini taşdîk edip onda şekk etmediler ve Allah Te‘âlâ’nın yolunda mallarıyla ve nefisleriyle cihâd ettiler. İmdi ol vasıflı kimseler iman iddiasında sadıklardır buyurulmuş ve hakikat-i iman neden ibaret olduğu gösterilmiştir. İş bu âyet-i celîlenin nüzûlünden sonra A‘râb yani ahvâl ve akvâli tafşil olunan kabîle-’i Benî Esed hudûr-i fahri’l-mürselîne gelip iddia ettikleri imanlarında gizli ve aşikâr yani her an sadık olduklarına yemin ettiler. ‘Alimü’l-gayb ve’ş-şehâdet olan Haqq subhânehû ve Te‘âlâ ve Teğaddes Hâdretleri bunları [80] bunları tekzîb^{en} « قُلْ أُنْعَلِمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » kavî-i şerîfini inzâl buyurdu ki: Yâ Muhammed ‘aleyhi’s-selâm sen onlara söyle ki olduğunuz dini Allah Te‘âlâ’ya mı haber verirsiniz. Hâlbuki ol Zât-ı Ecell ve A‘lâ Hâdretleri semâvât ve arzdaki mahlûkâtın esrârını bilir ve her şeye ‘alîmdir. Ona hiçbir şey gizli olmaz. Sübhânehû ve Teğaddes Hâdretleri « قُلْ أُنْعَلِمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ » الخ âyet-i celîlesiyle kabîle-’i mezkûrenin cür’et ettikleri şenâ’atlerini ma‘a’t-tevbîh kendilerine bildirdi ki «أُنْخَبِرُونَهُ» yerinde Cenâb-ı Hakk «أُنْعَلِمُونَ» buyurdu. Yani onların «أَمَّا» sözlerine karşı Bârî Te‘âlâ Hâdretlerinin «أُنْعَلِمُونَ» nazm-ı şerîfiyle siz dininizi kalp ve niyetinize vâkıf olan Allah’a mı öğretiyorsunuz buyurması onların terzîl ve teşnî’lerini «وَاللَّهُ يَعْلَمُ» الخ kavî-i şerîfi ise iş bu şenâ’atin te’kîdini mutadâmın olup ‘umûm serâ’ir ve hafâyâya muṭṭali’ olan Allah’a karşı kabîle-’i mezkûrenin irtikâb ettikleri kizb ve nifâkdan dolayı meydana koydukları denâ’et ve rezaletlerini bildirir. « وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » nazm-ı celîlinin tezyîli ise eşyanın kâffesine ve bu cümleden olarak kabîle-’i mezkûrenin izhâr ettikleri iman ile ihfâ eyledikleri küfre Cenâb-ı Hakk ‘alim ve vâkıf olduğunun takrîr [81] ve te’yîdini gösterir ve kabîle-’i Benî Esed’in son derece techîl ve tevbîhine şâyân ve küfr ve nifâk şahrâsında mahv ve helâke pûyân ahmaqlar olduğunu bildirip anlatır.

«يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»

-Tefsîr-

Habîbim onlar yani kabîle-’i Benî Esed sana İslam olduklarını minnet ‘add ederler. Onlara söyle ki İslamınızı bana minnet ‘add etmeyiniz. Belki Allah Te‘âlâ Hâdretleri size imtinân eder ki za‘mınız üzere size iman tevfiğ etti. Eğer iman iddiasında sadıklar iseniz Allah Te‘âlâ’nın minneti sizedir, yoksa sizin ona değildir.

«إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»

-Tefsîr-

Allah Te‘âlâ Hâdretleri semâvât ve arzda gâ’ib her şeyi bilir. Sırda ve ‘alâniyede işlediklerini görür. Böyle olan Hakk Celle ve ‘Alâ Hâdretleri’ne ḍamâ’ir ve kûlûbunzdaki şey

hafî olur mu? Cenâb-ı Hakk başîrdir. Zevâhir ve bevâtınları görür, bilir. İşte âhir-i sûre olan «وَاتَّقُوا اللَّهَ [82] لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ» âyet-i kerîmesi, evvel-i sûre olan «وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ» âyet-i celîlesini takrîr ve te'kîddir. Zîrâ Cenâb-ı Hakk'a sır ve 'alen hafî olmaz. Binâ^{en} aleyh sır ve 'alâniyette Allah'tan havfı terk etmeyiniz. Hülâşa hafî ve celî ahkâm-ı ilâhîye ve sünen-i Muhammediye'ye taqaddüm etmeyiniz. Me'mûr olduğunuz üzere bulununuz. Yani her hâl-ü-kârda bu dâire-'i feyd-i bâhirede hareket ediniz demektir. ومن الله التوفيق وعليه الاعتماد والتوثيق.

Ahvâl ve ezmânların kâffesinde envâ'-ı haybet ve hüsrândan halâş olmak için aşhâb-ı hizlân ve hırmândan uzak olmak, erbâb-ı inşâf ve tâlib-i 'afv ve gufrân ile mücâlîse ve müşâhebede bulunmak huşûşlarını ihvân-ı dinime tavşîye ve iblâğ ile hatm-i kelâm eylerim.

اللهم نور قلوبنا بانوار معرفة الشريعة وطهر نفوسنا بانهار الطريقة
وكمل عقولنا باسرار الحقيقة يا ذا اللطف والموهبة
برحمتك يا ارحم الراحمين.
و صلى الله على سيدنا محمد وعلى آله واصحابه اجمعين.

Sonuç

Müfessirin tefsir faaliyetinde bulunurken yaşadığı dönemin şartlarından bağımsız olarak âyetleri anlaması ve açıklaması düşünülemez. Diğer bir deyişle telif edilen her bir tefsir, eserin müellifinin içerisinde bulunduğu bireysel ve toplumsal şartlardan izler yansıtır. Savaş ve barış, bolluk ve darlık, bireysel ve toplumsal ahlâk, sosyal ilişkiler ve benzeri hayata dair müfessirin yaşadığı yahut şahit olduğu her bir durum, onun ilgili âyetleri anlarken ve açıklarken takınacağı tavırda ve kullanacağı üslûpta etkilidir. Bu nedenle müfessirin kendince güncel hayata dair sorunlu gördüğü konulara ilişkin âyetler üzerinde daha çok durarak bunlar hakkında tafsilatlı açıklamalar yapması, buna karşı çok bir problem görmediği veya gündemde olmayan konulara dair âyetleri nispeten yüzeysel olarak ele alması doğal karşılanmalıdır.

Bu çalışmaya konu olan Mehmet Necip Efendi'nin *A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Hucurât* isimli eseri, Osmanlı Devleti'nin son anlarını yaşadığı ve Kurtuluş Savaşı'nın verildiği yıllarda kaleme alınmıştır. Siyâsî ve ekonomik olarak yıkılmış bir devletin varoluş mücadelesi veren halkının bir ferdi olan müellif, kanaatimize göre içerisinde bulunduğu bu zorlu durumu eserine de yansıtmıştır. İlâveten müfessirin tefsir etmek üzere başka bir sûreyi değil de el-Hucurât Sûresi'ni tercih etmesi, içerisinde yaşadığı tarihsel bağlama yönelik sûrenin önemli mesajlar ihtiva etmesinden dolayı olsa gerektir. Sûrenin ilgili âyetlerinde müslümanların birbirleriyle alay etmemeleri, zandan sakınmaları ve birbirlerinin gizli hallerini araştırmayla meşgul olmamaları konularının üzerinde hususiyetle durulmasının, toplumsal olarak içerisinde bulunan zorlu şartlar içerisinde müslümanların birbirlerine kenetlenmesinin önemini ön plana çıkarma maksatlı olduğu düşünülebilir. Eserin elimizde bulunmayan ve sûrenin ilk on âyetinin tefsirini muhtevî ilk formasında fâsık olduğu bilinen kimselerden gelen haber-

lere güvenilmemesi ve çatışma halinde olan müslüman topluluklarının aralarının düzeltilmesinden bahsedilen âyetlerin tefsirleri yapılırken de benzer vurguların yapıldığı tahmin edilmektedir. el-Ĥucurât Sûresi'nde zikredilen bu hususların gereğinin yerine getirilmesi, ayrılıkların, çekişmelerin ve gruplaşmaların ortadan kaldırılması ve toplumsal huzur, güven ve birliğin sağlanması açısından son derece önem arz etmektedir. Hele ki düşmanla varoluş ve bağımsızlık mücadelesi içinde olan bir millet için bunların değeri ve önemi katbekat daha fazladır. Sadece savaş ve zorluk zamanlarında değil her türlü şart ve ahvâl içerisinde değeri ve ehemmiyeti tartışılmaz olan bu hususlara riayetın hayâtîliğı istiklâl şairi merhûm Mehmet Akif Ersoy (ö. 1936) tarafından da şöyle dile getirilmiştir:

*“Girmeden tefrika bir millete düşman giremez.
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.”*

Kaynakça

- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, ts.
- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs*. thk. Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.
- Bayrakdar, Nazım vd. *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Dinsel Şüphe Problemi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Esmâ' ve's-şîfât*. thk. Mukbil b. Hâdî el-Vâdî. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şâhîh*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*. Thk. Ahmed 'İzzû 'Înâye. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
- Çınar, Fatih. *Sivaslı Hacı Mehmet Necip Efendi Hayatı Eserleri ve Bazı Düşünceleri*. Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019.
- Denizer, Nurullah. "Kur'ân'da Dînî Şüphe". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 63-99.
- Günay, İlhami. *Başlangıcından Günümüze Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Gürbüz, Cenan. *İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivinde Sivas Başlığı Altında Bulunan Sicil Dosyaları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Buğyetü'l-bâhiş 'an zevâ'idî Müsnedi'l-Hâriş*. thk. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkirî. Medine: Mektebetü'l-Arabiyyeti's-Suûdî, 1992.
- İbn 'Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Gurâme el-Umravî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İpşirli, Mehmet "Huzur Dersleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/441-444. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

- Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-aḥbâri'l-mevdû'a*. thk. Muham-med b. Lütfî es-Sabbâğ. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mardin, Ebü'l-Ulâ. Huzur Dersleri. nşr. İsmet Sungurbey. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Kâmil fi'l-lüga ve'l-edeb*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1997.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. Nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Riyad: Dâru Tayyibe, 2006.
- Nahcuvânî, Ni'metullâh b. Mahmûd. *el-Fevâtiḥu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtiḥu'l-ğaybiyye el-mûdâḥatü li'l-kelimi'l-Ḳur'âniyye ve'l-ḥikemi'l-furḳâniyye*. Dârülhilâfetilaliyye: Matbaa-i Osmaniye, 1325.
- Özel, Mustafa. "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2002), 61-96.
- Öztürk, Mustafa. *Osmanlı Tefsir Mirası*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtiḥu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaut vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefî. Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Mu'cemü'l-evsaf*. thk. Târik Ivazullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1995.
- Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl. *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Murteâ, 2006.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Şirketü ve Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1978.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Rebî'u'l-ibrâr ve nuşûşü'l-aḥbâr*. thk. Abdülemîr Ali Mühennâ. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1992.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an ḥakâ'iki ğavâmiği't-tenzîl ve 'uyûni'l-eĳâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavvaz. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Nurullah DENİZER

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The author declares that he have no competing interests.